

SOCIJALNA ZAŠTITA I PRISTUP ZDRAVSTVENOJ ZAŠTITI TRANSRODNIH OSOBA NA KOSOVU

CSGD & CEL

Novembar 2016

Projektom koji finansira EU rukovodi
Kancelarija Evropske unije na Kosovu

Izdavač:

Koalicija jednaka prava za sve – ERAC

Istraživač:

Natyra Avdiu

Anketar:

Nazmi Gashi

Saradnici:

Centar za razvoj društvenih grupa – CSGD

Centar za jednakost i slobodu – CEL

Dizajn & štampa:

D.SH. In Graphics

Kopije:

XXX

Odricanje

Ova publikacija je urađena uz pomoć Kancelarije Evropske unije na Kosovu. Sadržaj publikacije je isključiva odgovornost autora ERAC- i ni u kom slučaju ne odražava zvanične stavove Evropske unije.

Izveštaj je pripremljen kao deo projekta Jednaka prava za sve koalicije (ERAC), koji je četvorogodišnji projekat, finansiran od strane Evropske unije i rukovođen KEU na Kosovu. Između ostalog, Koalicija podržava Kancelariju za dobro upravljanje / Kancelarija Premijera u organizaciji procesa istraživanja, publikacija i prezentacije politika u vezi šest osnovnih prava: pravo na jednakost pred zakonom; pravo na slobodu i bezbednost; pravo na slobodu izražavanja; pravo na obrazovanje; pravo na rad i profesiju; pravo na zdravstvo i socijalnu zaštitu.

Autorska prava

© Jednaka prava za sve koalicije (ERAC), juli 2016. Sva prava rezervisana. Nijedan deo ove publikacije ne može biti reprodukovan, sačuvan u sistemu za pronalaženje ili prenet u bilo kom obliku ili uz pomoć bilo kakvih sredstava, elektronski, mehanički, fotokopiranjem, snimanjem ili drugačije, bez prethodnog odobrenja ERAC-i.

SOCIJALNA ZAŠTITA I PRISTUP ZDRAVSTVENOJ ZAŠTITI TRANSRODNIH OSOBA NA KOSOVU

CSGD & CEL

Projektom koji finansira EU rukovodi
Kancelarija Evropske unije na Kosovu

SADRŽAJ

SAŽETAK.....	7
UVOD.....	9
METODOLOGIJA.....	11
PRAVNI OKVIR.....	12
Ustav.....	12
Zakonodavstvo.....	12
Zakon o zaštiti od diskriminacije.....	12
Zakon o civilnom statusu.....	13
Zdravstvena zaštita.....	15
Odluke Evropskog suda za ljudska prava.....	15
Fokus grupa.....	18
Informacije o učesnicima fokus grupe.....	18
Poznavanje trans pitanja.....	19
Individualne prepreke.....	19
Podrška i uticaj.....	19
Operacija promene pola.....	20
Očekivanja.....	20
Socijalna zaštita.....	20
Podaci o ispitanicima.....	21
Razumevanje transrodnih pitanja.....	21
Terminologija: rod ili pol.....	23
Operacija promene pola.....	24
Uloga socijalnih radnika.....	26
Pravne zaštite.....	27
Iskustvo podrške transrodnih lica.....	28
Suočavanje s transrodnim pitanjima.....	30
Pristup zdravstvenoj zaštiti.....	30
Podaci o ispitanicima.....	31
Razumevanje transrodnih pitanja.....	32
Terminologija: rod ili pol.....	34
Uloga zdravstvenih radnika.....	36
Pravna zaštita.....	37
Pružanje zdravstvene zaštite transrodnim osobama.....	38

Sastanak pacijenta kako bi razgovarali o tranziciji.....	39
Obuka i informacije.....	40
ZAKLJUČAK.....	41
PREPORUKE.....	42

U poslednjih nekoliko godina neprilika LGBT zajednice, došla su na videlo i pitanja sa kojima se suočava zajednica i raspravlja još otvorenije. Transrodne osobe su samo jedan deo te zajednice i zbog nedostatka razumevanja, oni ostaju kao pojedinci koji su neshvaćeni i koji se verovatno suočavaju sa diskriminacijom u različitim sferama života.

Sa takvom situacijom i uslovima u vidu je ovo istraživanje naručeno. Razmatra različite elemente koji čine krovni pojam transrodnosti, kao i pravni okvir, iskustva nekih transrodnih osoba (iako ograničenih), kao i socijalnu zaštitu i pristup zdravstvenoj zaštiti.

Kao izraz transrodnost obuhvata različite metode u kojima pojedinac može da izrazi svoj rodni identitet. Ovo može da bude na privremenoj osnovi, kao preoblačenje ili transvestit ili to može biti na trajnoj osnovi koji su prošli hormonalnu terapiju i operaciju. Nedostatak razumevanja zašto pojedinac može želeći da izrazi drugačiji rodni identitet je jedan od uzroka predrasuda.

Transrodne osobe uključene u ovom istraživanju daju uvid u to kako su uspele da izraze svoj rodni identitet u većini slučajeva kroz oblačenje u suprotni pol. Ovo je rezultiralo ne samo nerazumevanjem, već i odbacivanjem. Ipak, ono što je izuzetno važno napomenuti jeste posledica neprihvatanja ili odbacivanja što može uključivati samopovređivanje ili samoubistvo.

Pored opšteg razumevanja pitanja, pravni okvir može biti pomagač ili odmagač u zavisnosti od pristupa potrebnom prema transrodnim osobama. Pravni okvir Kosova daje dobre temelje gde su prava transrodnih osoba ili priznata ili postoji prostor za tumačenje. U praksi bi to bila samo određena prava koja bi bila efikasna kao što je oslanjanje na Zakon o zaštiti od diskriminacije. Međutim, kao što je slučaj sa bilo kojim podnosiocem predstavke u pravosudnom sistemu, nagomilanost predmeta u dobijanju slučaja na sudu može biti prepreka. Istovremeno sa takvim slučajevima postoji veliki broj pitanja koji bi zahtevali razmatranje kao što su pravna pomoć i potencijalno obezbeđivanje poverljivosti tokom postupka. U tom smislu poboljšanja mogu biti i ovaj izveštaj ističe neka od njih.

Istovremeno nosioci obaveza čija je odgovornost pružanje usluga takođe mogu imati značajan uticaj. Na toj osnovi, dve sfere su detaljno razmotrene i to socijalna zaštita i zdravstvena zaštita. Cilj je bio da se stvore uslovi prisutni a posebno stavovi profesionalaca koji imaju ključnu ulogu u obavljanju dužnosti u socijalnoj i zdravstvenoj zaštiti.

Što se tiče socijalne zaštite, u ovom trenutku ne izgleda da postoji mnogo podsticaja na rešavanju ovog problema, ili ga čak identifikuju kao pitanje koje treba rešiti. Međutim, intervjuisani socijalni radnici su pružili zanimljive stavove u vezi sa uslugama za transrodne osobe. Za neka pitanje pomoći zahtevaju fokusiraniji pristup ljudskih prava, drugi su to videli kao pružanje usluga pojedincima kao i bilo kojoj drugoj klasi javnosti. Većina prikazuje opšte prihvatanje transrodnih osoba, iako nije jasno koliko su iskreni takvi stavovi.

U zdravstvu, zdravstveni radnici su imali neku svest o problemima i šta će biti njihova uloga. Neki su imali ograničeno poznavanje pravnog okvira. Međutim, veliki broj se posvetio da će pomoći pojedincu koji je želeo više informacija koje se odnose na tranziciju. Dalje, bilo je opšte raspoloženje među nekim od stručnjaka gde su oni ili nauka trebali da se bore sa ovim pitanjima u

ime pacijenata. Sa druge strane, neki zdravstveni radnici su otvoreno izrazili neslaganje sa takvim potezom. Drugi su takođe ispitivali ulogu koju su imali zdravstveni radnici i otvoreno su izrazili neslaganje sa transrodnim pravima. Međutim, većina socijalnih radnika i zdravstvenih radnika je uvidelo prednosti treninga, kao i rad u multidisciplinarnim timovima za podršku pogođenim pojedincima.

U izveštaju se zaključuje da, iako možemo videti neke oblasti koje su napredovale, mi ne bismo trebali da budemo zadovoljni gde je više moglo da se uradi. U tom smislu, izveštaj daje brojne preporuke, koje ako se prate mogu upotpuniti prava pojedinaca u njihovom privatnom životu i da žive život u dostojanstvu.

Teškoća transrodnih¹ osoba na Kosovu nije dobro dokumentovana. Prethodna istraživanja o slobodama i zaštiti za lezbejke, gejeve, biseksualce i transrodne osobe (LGBT) su utvrdila da su prava LGBT zajednice zanemarena sa ograničenom pažnjom koja se daje od strane državnih institucija i bez vidljivih znakova LGBT zajednice u javnom životu.²

Da bi se rasvetlile percepcije i iskustva transrodnih osoba i njihov tretman u sferi socijalne, pravne i zdravstvene zaštite, ovaj izveštaj ima za cilj da doprinese pružajući uvid u rasprostranjena pitanja i tražeći promene tamo gde su neophodne, sa ciljem da se poboljša sposobnost transrodnih osoba da izraze svoj rodni identitet.

Sastavni aspekt toga, međutim, je društvo u kojem transrodna osoba traži da izrazi njegov, njen ili drugi identitet. Ograničena izloženost kosovskog društva u vezi ovog pitanja i opšte netolerancije koja postoji prema svemu što je različito, znači da je daleko od lakog za transrodne osobe da istraže i zaista izraze, njegov, njen ili drugi rodni identitet. To je sa takvim uslovima u vidu da je ovo istraživanje neophodno i fokusira se na socijalne i zdravstvene zaštite, jer su ovo dve sfere koje mogu imati štetan uticaj na transrodne osobe, i njihovo putovanje u zavisnosti od toga kako su organizovane usluge u ovim oblastima i da li je diskriminacija sastavni deo usluga i / ili zaštite koja se pruža. Istovremeno, razumevanje ključnih termina koji se odnose na transrodne osobe je neophodna i sa ciljem povećanja svesti i razumevanja među nosiocima, zainteresovanih strana i javnosti u celini.

Kako bi razumeli pojam transrodnosti, potrebno je razmotriti dve karakteristike; pol i rodni identitet. Pol je karakteristika koja se dodeljuje pri rođenju, kao što je svako od nas rođen kao muško ili žensko zasnovano na biološkim karakteristikama.³ Rodni identitet sa druge strane je unutrašnji smisao pojedinca da bude muško, žensko, oboje, nijedno ili nešto drugo što nije nužno vidljivo drugima, osim ako je izraženo. Za većinu ljudi, pol se određuje pri rođenju i oni vode svoje živote u njihovom dodeljenom polu koji odgovara njihovim odgovarajućim rodnim identitetom. Transrodnost potiče od latinske reči trans što znači "preko". Osobe koje se opisuju kao transrodne, znači kada rodni identitet pojedinca, izražavanje ili ponašanje nije u skladu sa njihovim polom dodeljenim po rođenju.⁴

Prema podacima Svetske zdravstvene organizacije "transrodnost je skupni pojam To uključuje osobe koje su transseksualne, transrodne, ili na neki drugi način se smatraju rodno neusaglašenim".⁵ Može se odnositi i na druge identitete, kao što su rod varijacije, rodno queer i preoblačenje.

Proces kroz koji pojedinac može izabrati da izrazi svoj rodni identitet, koji se razlikuje od njegovog pola naziva se tranzicija. To može uključivati promenu kako se pojedinac oblači ili neguje ili

1 Ovaj izveštaj i CSGD koriste reč transrodnost u ovom izveštaju, jer smatraju da je to najviše inkluzivni termin. Ostali termini, kao što su transseksualac ili transvestit se koriste zbog njihove istorijske upotrebe u određivanju kakvo razumevanje imaju ispitanici o pitanju sa kojima se suočava transrodna zajednica.

2 Inicijativa mladih za ljudska prava na Kosovu, "sloboda i zaštita za lezbejke, gejeve, biseksualne i transrodne osobe na Kosovu", novembar 2013, dostupan na http://ks.yih.org/public/fck_files/ksfile/LGBT%20report/Freedom%20and%20Protection%20for%20LGBT%20in%20Kosovo.pdf dostupno od 01/10/2016

3 Sa izuzetkom pojedinaca koji su interseksualni i dodela pola je složenija.

4 Nacionalni centar za transrodnu jednakost, transrodnu terminologiju, dostupan na: <http://www.transquality.org/issues/re-sources/transgender-terminology> dostupno od 01/10/2016

5 Svetska zdravstvena organizacija dostupna na: <http://www.who.int/hiv/topics/transgender/en/> dostupno od 01/10/2016

menja svoje ime. To takođe može uključivati preduzimanje koraka kako bi promenili svoja lična dokumenta u skladu sa rodnim identitetom. Neke transrodne osobe mogu se odlučiti tražiti medicinski tretman, kao što su hormonske terapije ili operacije.

Takođe je došlo do promene među zdravstvenim radnicima kako transrodne osobe gledaju u pogledu tretmana koji se pruža. Na primer Američko udruženja psihijataru u svom dijagnostičkom i statističkom priručniku za mentalne poremećaje (DSM-V) odnosi se na pojedince koji imaju osećanja drugog roda da boluju od "poremećaj rodnog identiteta". Ovo se od tada promenilo i umesto toga se naziva "gender Disphoria", koja se koristi za opisivanje emocionalnog stresa. Ovo je gledano neophodno da se udalji od upotrebe termina kao što su poremećaj, koji se može biti stigmatizovan prema transrodnim osoba i fokusira se samo na dijagnozu mentalnog zdravlja.⁶

Biti transrodna osoba kao koncept ili iskustvo tvrdi se da ostaje tajanstveno ili čak uvredljivo za ljude.⁷

Ne identifikovanje sa svojim dodeljenim polom može biti smatrano različito od strane društva u celini, iako je tokom godina kroz bolje razumevanje došlo do povećanja prihvatanja pojedinaca kako bi mogli da žive svoj život u rodnom identitetu koji ih najbolje predstavlja. Važno je da takvo prihvatanje postaje uobičajeno u svim sredinama, jer u srcu transrodnosti leži borba pojedinaca da pronađu svoj put kroz život, da budu svoji i da budu zadovoljni.⁸

Ovaj izveštaj nastoji da dovede do prednjeg dela informacije koje se odnose na transrodne osoba na Kosovu. Počinje sa opisom metodologije koja je korišćena u ovom istraživanju. Kao pravni okvir može da omogući ili zabrani transrodnim osobama izražavanje njihovog rodnog identiteta smatra se. Od jednake važnosti je pristup socijalne i zdravstvene zaštite, koji se smatra gledajući percepcije onih čija je dužnost ili da obezbede socijalnu zaštitu ili zdravstvenu zaštitu. Percepcije i nedostatak razumevanja transrodnih osoba može imati negativan uticaj i to je istraženo kroz diskusije u fokus grupama. Nakon analize rezultata istraživanja, zaključak je obezbeđen i preporuke su obezbeđene.

6 "APA uklanja "poremećaj rodnog identiteta" iz ažuriranog vodiča za mentalno zdravlje" dostupnog na <http://www.glaad.org/blog/apa-removes-gender-identity-disorder-updated-mental-health-guide> pristupljeno 28/11/2016

7 Teich N, "Transrodnost 101: Jednostavan vodič za kompleksno pitanje", Predgovor

8 Ibid, Uvod

METODOLOGIJA

Istraživanje za ovaj izveštaj je smatran neophodnim, s obzirom na ograničenu pažnju na pitanje transrodnosti prava i iskustvima bilo u zakonodavnom, političkom smislu ili javnoj raspravi na Kosovu. Pristup se sastojao od desk pregleda i terenskih istraživanja.

Terensko istraživanje se sastoji od:

- Fokus grupe;
- Intervjua sa zvaničnicima socijalne zaštite; i
- Intervjua sa zdravstvenim radnicima.

Fokus grupa je bila mala i nema sposobnost da obezbedi reprezentativan uzorak. Nema zvaničnih podataka koji se odnose na pojedince koji se identifikuju kao transrodne osobe. Prvi popis nakon sukoba ne traži informacije koje se odnose na seksualnu orijentaciju, uključujući pojedinca koji se identifikuje kao transrodna osoba.⁹ Tokom planiranja faze istraživanja, šira grupa sastavljena od pripadnika LGBT zajednice će biti pozvana u fokus grupi. Međutim, nakon daljeg razmatranje kako bi se osigurali kvalitetni rezultati, odlučeno je da se pozovu samo pojedinci koji su identifikovani ili su identifikovani kao transrodne osoba. Ovo je uveliko smanjio broj od oko 20 na 3. Kako bi se osiguralo da je fokus grupa strukturirana, korišćen je upitnik i sproveden je na anonimnoj osnovi kako bi se osiguralo da je siguran i otvoren prostor stvoren za stavove da se izraze. Fokus grupa je održana u Prištini i ovo je izabrano tako da se može koristiti poznata lokacija za zajednicu.

Intervjui koriste upitnike sa zvaničnicima socijalne zaštite koji se sastoje od socijalnih radnika gde su obavljani na osnovu anonimnosti da se obezbedi da se otvoreni razgovori odvijaju. Intervjui su se odigrali u sedam glavnih regiona Kosova, uključujući; Prištinu, Peć, Đakovicu, Mitrovicu, Uroševac, Prizren i Gnjilane. Ovi regioni se takođe koriste za obavljanje razgovora sa zdravstvenim radnicima. Intervjui su takođe vršeni pomoću upitnika i na anonimnoj osnovi kako bi se osigurala da iskrena mišljenja budu obezbeđena. Zdravstveni radnici su odabrani na osnovu medicinskih specijalnosti na osnovu koji se transrodna osoba može pozvati. Međutim, kako specijalnosti nisu ravnopravno zastupljene u okviru regiona, potreban je još pragmatičniji pristup.

Statistički, broj učesnika u fokus grupi i intervjuisani radnici je relativno mali. Sporno je da korišćen uzorak nije reprezentativan nacionalno i to ograničenje je prihvaćeno. Istovremeno, postoje prepoznatljivija ograničenja koja su imala uticaja. Jedan od takvih je nedostatak otvorene transrodne zajednice, što čini veoma teško da se konsultuje sa članovima ili kroz fokus grupe ili intervju. Sa ciljanim radnicima, oni predstavljaju bolji uzorak, jer se fokusiraju na dve sfere na šta ovaj izveštaj obraća pažnju i posebne oblasti ekspertize su pažljivo odabrane. Međutim, čak i ovaj uzorak kako bi bio reprezentativan na nacionalnom nivou može se poboljšati kako bi dobili mišljenja na lokalnom nivou u svakom od regiona.

⁹ Kosovska agencija za statistiku, Popis 2011, dostupno na <http://askdata.rks-gov.net/PXWeb/pxweb/sq/askdata/> pristupljeno dana 28/11/2016

PRAVNI OKVIR

Ustav

Kao ustavna demokratija, ustavne vrednosti Kosovu uključuju jednakost, poštovanje ljudskih prava i nediskriminaciju koja projektuje jasnu poruku da svi njeni građani treba da budu jednako tretirani, njihova ljudska prava budu poštovana i bez diskriminacije.¹⁰ Takve vrednosti su ukorenjene u ustavna prava, kao što su jednakost pred zakonom koji predviđa da su svi jednaki pred zakonom i svako ima pravo na jednaku zakonsku zaštitu, bez diskriminacije.¹¹ Dalje se predviđa da niko neće biti diskriminisan na osnovu niza karakteristika, uključujući rod ili drugi lični status.

Ustavna i ljudska prava u okviru nacionalnog pravnog sistema su dodatno ojačana direktnoj primenljivosti međunarodnih ugovora o ljudskim pravima i instrumentima, kao što je Evropska konvencija o ljudskim pravima (ECHR), između ostalih. U slučaju konfliktnih odredbi u oblasti ljudskih prava između nacionalnih mera i prava zaštićenih takvim sporazumima ili instrumenatima, to je poslednje što će prevladati.¹² Još jedan važan aspekt ustavnog okvira je tumačenje ustavnih i ljudskih prava. U tom smislu Ustav predviđa da ljudska prava i osnovne slobode garantovane Ustavom treba tumačiti dosledno sa sudskom odlukom Evropskog suda za ljudska prava (ECtHR).

Dok se Ustav posebno ne odnosi na transrodni ili rodni identitet, pitanje je da to zapravo daje važan okvir gde su zaštićena prava transrodnih osoba. Prvo, Ustav daje pravo svakome da uživa jednaku zakonsku zaštitu, bez diskriminacije i to je inkluzija transrodnih osoba. U slučajevima u kojima zakon ne predviđa takvu jednaku zaštitu, pitanje je i da je to u suprotnosti sa onim što je Ustavom utvrđeno. Drugo, zabrana diskriminacije pozivajući se na rod ili neki drugi lični status daje prostor za diskriminaciju na osnovu nečijeg rodnog identiteta da se zabrani. Treće, tumačenje tih prava da budu sprovedena u skladu sa međunarodnim ugovorom o ljudskim pravima i dosledno sa odlukama ECHR daje dalje prostor za transrodna prava da budu zaštićena na Kosovu.

Zakonodavstvo

Kao što ovaj izveštaj ima cilj da rasvetli prava transrodnih osoba u pogledu pristupa zdravstvenoj i socijalnoj percepciji, razni zakonski propisi su relevantni koji će biti istraženi zauzvrat.

Zakon o zaštiti od diskriminacije

Jedan od ključnih zakona koji je od značaja u obezbeđivanju dovoljne zaštite u različitim sferama predviđen je zakonom za transrodne osobe, Zakonom o zaštiti od diskriminacije.¹³ Kosovo je imalo zakone kojima se zabranjuje diskriminacija od 2004¹⁴ godine koji su obezbedili značajan okvir u kojem se zabranjuje diskriminaciju u nizu oblasti. Međutim, kao što je slučaj sa mnogim zakonskim okvirima na Kosovu, bilo je problema u realizaciji.¹⁵

10 Ustav Republike Kosovo, član 7 (1)

11 Ibid, Član 24 (1)

12 Ibid, Član 22

13 Zakon br. 05/Z-021

14 Član 1, Zakon o zaštiti od diskriminacije

15 Inicijativa mladih za ljudska prava - Kosovo, 'Zakon protiv diskriminacije na Kosovu - Sedam godina kasnije', December 2011, dostupno na http://ks.yih.org/public/fck_files/ksfile/Anti-Discrimination%20Law%20in%20Kosovo%20-%20seven%20years%20on.pdf dostupno od 01/10/2016

Najnoviji deo zakona je važan po tome što poboljšava određene aspekte starog zakona, posebno zabranjuje diskriminaciju na osnovu pola, roda ili rodnog identiteta između ostalih.¹⁶ Obezbeđivanjem ovih karakteristika, osigurava da su transrodne osobe obuhvaćene odredbama ovog dela zakona.

Primenljivost je od značaja jer obuhvata dela ili propuste svih državnih institucija, fizičkih i pravnih lica i javnog i privatnog sektora. Kao takva, nisu samo državne institucije ili državna preduzeća koja treba da osiguraju da postupaju u skladu sa zakonom, privatne kompanije su jednako odgovorne. Pored toga, zabrana važi u odnosu na niz oblasti, kao što su; zapošljavanje (uključujući pristup, uslovi, promocije itd), profesionalne orijentacije i obuke, socijalne zaštite (uključujući socijalnu pomoć, socijalno osiguranje i zdravstvenu zaštitu), socijalne povlastice, socijalne pogodnosti, obrazovanje, pristup stanovanju, pristupu roba i usluga dostupnih javnosti, fer tretman u sudskim postupcima, prava učešća u nauci i kulturi, osiguranja lica, učešće u javnim poslovima, pristup javnim mestima i svako drugo pravo predviđeno zakonom.¹⁷

Različite oblasti su važne jer transrodne osobe mogu biti izložene diskriminaciji u različitim kontekstima, uključujući zdravstveni pristup ili socijalnu zaštitu, kao i zapošljavanje, obrazovanje, stručno osposobljavanje, pristup stanovanja, javna mesta, kupovina robe ili usluga koje su dostupne javnosti. Slično tome, priznanje bilo kojih drugih prava predviđenim zakonom je važno da se obezbedi da se ta prava i uživaju bez diskriminacije. Na primer, jedna od oblasti u kojima transrodne osobe mogu nailaziti na teškoće mogu da se dobiju priznanjem svog rodnog identiteta i u takvoj situaciji bi ove odredbe bile važne u dobijanju ishoda bez diskriminacije.

Zakon o civilnom statusu

Registracija građanskog statusa je regulisana Zakonom o civilnom statusu.¹⁸ Ovo omogućava da sve aktivnosti civilnog statusa treba da se preduzimaju u skladu sa zakonom i podzakonskim aktima, snimanje registrovanih događaja je obavezno i subjekti podataka će aktivno registrovati svaku promenu koja utiče na građanski status.¹⁹ Informacije koje se koristi da se konstituiše građanski status uključuju: lično ime, lični identifikacioni broj, datum rođenja, mesto rođenja, pol, državljanstvo, izveštaj očinstva i materinstva, bračno stanje, smrt, prebivalište, boravište i druge činjenice predviđene zakonom.²⁰

“Iz ovih karakteristika neke informacije kao što su ime i pol ‘mogu biti uklonjene, ukinute, promenjene samo u slučajevima i na način izričito predviđenim ovim zakonom ili bilo kojim drugim posebnim zakonom’²¹. U isto vreme, zakon takođe upućuje na informaciju koja potiče od prirodnih događaja, tvrdeći rođenje, vreme rođenja, pol ... redovno se utvrđuju kao pravne činjenice, od strane lica ili tela kojima je ovo pravo označeno u skladu sa važećim zakonodavstvom’²². Za registraciju rođenja, gde je pol zabeležen ovo treba da bude potvrđeno od strane medicinskog izveštaja ili zapisnika izrađenog u trenutku rođenja. Provera rođenja, ako ne u bolnici može da se uradi od strane drugih zvaničnika ili preko Kancelarije civilnog statusa. U slučaju da postoji poremećaj sa polnim organima deteta, pol se utvrđuje medicinskim izveštajem.²³

16 Član 1, Zakon o zaštiti od diskriminacije

17 Ibid, Član 2

18 Zakon br. 04/Z-003

19 Član 3, Zakon o civilnom statusu

20 Član 9 (1), Ibid

21 Član 10, Zakon o civilnom statusu

22 Član 11, Ibid

23 Član 32, Ibid

Nakon registracije, izvod iz knjige rođenih se izdaje²⁴ gde je naveden pol između ostalih informacija i ovaj podatak u krštenici može biti izmenjen od strane službenika Registra civilnog statusa u slučajevima izričito predviđeno u Zakonu o civilnom statusu ili bilo kojem drugom zakonu.²⁵ Ono što je važno što zakon priznaje da je moguće izmeniti podatke zabeležene na izvodu iz matične knjige rođenih koji bi uključivao pol i to je pozitivan razvoj. Međutim, kako je to dozvoljeno samo ako je navedeno u Zakonu o civilnom statusu ili bilo kojem drugom zakonu, a to trenutno nije predviđeno u kratkom roku to će biti veoma teško postići. Na osnovu toga, može biti neophodno kako bi se osiguralo da se ovo razradi gde transrodna osoba može da se osloni na proces u kome on ili ona može da promeni svoj pol (kroz promenu pola) da se uskladi sa svojim rodnim identitetom. Pošto su razmotreni podzakonski akti koji su navedeni u Zakonu o civilnom statusu, proces promene pola nije pitanje koje je predviđeno kao pitanje koje treba rešiti kroz podzakonske akte. Na osnovu toga, može zahtevati posebne zakone kako bi se omogućila promena pola u zakonu što bi moglo da pokrije ispravku podataka o javnim registrima i dokumentima, kao i usklađivanje sa svim drugim podacima u vezi sa tim pojedincem bilo da se odnosi na socijalno osiguranje, penziju ili porez.

Socijalna zaštita

Zakon o Socijalnim i porodičnim uslugama predviđa da je Ministarstvo rada i socijalnog staranja (MRSS) odgovorno za organizovanje odredbi socijalnih i porodičnih usluga na Kosovu i da na taj način obezbedi fer i ravnopravan pristup bez ikakve razlike bilo koje vrste, kao što je na osnovu pola ili drugog statusa. Slično tome, MRSS je odgovorno za razvoj politika i strateških planova za pružanje takvih usluga i da je takva politika i strateški planovi pušteni u rad od strane opština.²⁶

Na lokalnom nivou, to je uloga opštine da obezbedi socijalne i porodične usluge prema standardu koji je naznačen od strane MRSZ. Svaka Uprava ima obavezu da preduzme korake za utvrđivanje prirode i obima potreba za socijalnim i porodičnim uslugama.²⁷ Postoji širok spektar usluga koje se mogu obezbediti, ali za potrebe ovog izveštaja što će verovatno biti od značaja je savetovništvo. Pružanje usluga za odrasle na specifičan način je u skladu sa zakonom pozivajući se na socijalnu zaštitu, savetovanje i u izuzetnim okolnostima na materijalnu pomoć.²⁸

Navedene odredbe pružaju neke obaveze nosioca obaveza da preduzme korake da identifikuju usluge koje mogu biti potrebne i nude svoje usluge u okviru svoje nadležnosti. Od značaja za potrebe ovog izveštaja je savetovanje, iako je dovoljno javnih evidencija da se utvrdi da li je to sistematski smatrano ili primenjeno.

Jedan od zakona koji je relevantan je Zakon o planu socijalne pomoći na Kosovu. Ovo uspostavlja sredstva testiranu šemu socijalne pomoći, iako je to ograničeno za porodice koje spadaju u dve kategorije; one porodice koje imaju zavisnike koji su u stanju da rade ili gde postoji pojedinac član porodice koji je u stanju da radi, ali ima dete mlađe od 5 ili brine za siročje mlađe od 15.²⁹ Smatra se da je šema socijalne pomoći tako restriktivna zbog nedostatka finansijskih sredstava, iako trenutno strukturirano ignoriše pojedince u nevolji. U slučaju da je pojedincu potrebna finansijska pomoć, jedina pomoć koja mu može biti na raspolaganju može da bude diskreciono pravo ili bi morao da se osloni na dobrotvorne svrhe ili porodicu. Za neke pojedince kao što su oni u ranjivom stanju to može biti posebno problematično.

²⁴ Član 36 (3) (6), Ibid

²⁵ Član 38, Ibid

²⁶ Član 2, Zakon o socijalnim i porodičnim uslugama, Zakon 02 / Z-17, sa izmenama i dopunama u 2012

²⁷ Član 6, Ibid

²⁸ Član 12, Ibid

²⁹ Član 4, Zakon o planu socijalne pomoći na Kosovu, Zakon br. 2003/15, kako je izmenjeno 2012

Zdravstvena zaštita

Zakon o zdravstvenoj zaštiti³⁰ predviđa da svi građani i stanovnici imaju jednako pravo na pristup zdravstvenoj zaštiti³¹ i osigurava zdravstvenu zaštitu svima, bez diskriminacije na osnovu raznih karakteristika, uključujući pol.³² Finansiranje zdravstvene zaštite se vrši iz dva izvora, kombinovano: finansiranja iz budžeta i finansiranje iz sistema zdravstvenog osiguranja (javnog i privatnog)³³. Zdravstveno osiguranje je uspostavljeno kroz Zakon o zdravstvenom osiguranju.³⁴

Jednak tretman i nediskriminacija su takođe omogućeni u nezavisnosti od službi mentalnog zdravlja.³⁵

Iako ovi zakonski akti predviđaju nediskriminatorni tretman, njihov glavni fokus je da doprinesu uspostavljanju zdravstvene zaštite sa najnovijim merama čija je osnova uspostavljanje sistema zdravstvenog osiguranja. Ministarstvo zdravlja trenutno ima strategiju na mestu (2012 - 2016), koja identifikuje određene prioritete kao što su podizanje kapaciteta³⁶, iako se ne fokusira na neke konkretne grupe koje mogu biti u neravnopravnom položaju u pristupu zdravstvenoj zaštiti. Kako se ova strategija bliži kraju, bilo bi prikladno da se u budućim strategijama identifikuju potrebe ugroženih grupa, kao i akcije koje imaju za cilj da se isprave nedostaci i otklone prepreke.

Analiza pravnog okvira

Kada je u pitanju pravni okvir, određen broj zakonodavnih akata je na snazi. Neki predviđaju sveobuhvatnu zaštitu, kao što je Zakon o zaštiti od diskriminacije, dok bi drugi mogli biti poboljšani kroz buduće ispravke kao što je Zakon o civilnom statusu. Zakonodavstvo koje se bavi socijalnom zaštitom pruža određen uvid u odnos između usluga koje bi se trebale ponuditi odraslima, ali se to može dopuniti kroz strateške dokumente u kojima su identifikovane ugrožene grupe. Ovo se ogleda i u zdravstvenom sektoru, gde kroz političke inicijative treba posvetiti više pažnje marginalizovanim grupama.

Pravi test bilo koje od ovih odredbi bi, naravno, bio je u fazi izvršenja ili u određenoj instituciji, ili gde se javljaju izazovi kada prava pojedinca nisu osigurana, ili se ne poštuju. Na žalost, ovo se do sada nije desilo kada su u pitanju prava koja se odnose na transrodnost i u svetlu ovog jaza, iako se mogu napraviti poboljšanja postojećeg okvira, borbu sa kojom se suočavaju transrodne osobe treba sagledati u širem okviru. Ovo pruža uvid u način kako su se različiti sistemi bavili takvim pitanjima kroz Evropsku konvenciju o ljudskim pravima. Ovo je relevantno, jer neki od ovih problema postoje, ili mogu nastati na Kosovu i odluke Suda bi se trebale neposredno primenjivati i prije sudova na Kosovu.

Odluke Evropskog suda za ljudska prava

Zakonske odredbe u bilo kojem pravnom instrument, nacionalnom ili internacionalnom naznačene su u delu apstrakta. Ovo je neophodno kako bi se takve odredbe mogle tumačiti u svetlu promena

30 Zakon br. 04/Z-125

31 Član 4 (2), Zakon o zdravstvu

32 Član 5 (1) (2), Ibid

33 Član 55 (1), Ibid

34 Zakon Br. 04/L-249

35 Član 5, Zakon o mentalnom zdravlju, Zakon Br. 05/L-025

36 Dostupno <http://www.kryeministri-ks.net/repository/docs/Strategjia-e-permiresimit-te-cilesise-dhe-sigurise-se-shqip,serb,ang-2012-2016.pdf> pristup dana 01/10/2016

uslova i kako bi mogle poslužiti testu vremena. Jedan od takvih odredbi je Član 8 koji predviđa da svako ima pravo na poštovanje svog privatnog i porodičnog života, doma i prepiske i da to pravo može biti ograničeno samo u skladu sa zakonom i u ograničenim okolnostima. Interpretacija ove odredbe je posebno važna u svetlu prava transrodnih osoba.

Jedan od prvih slučajeva za rešiti od strane Evropskog suda za ljudska prava je bio Rees protiv Ujedinjenog Kraljevstva iz 1986. godine.³⁷

Po rođenju je podnosilac zahteva, Brenda Rees imao sve fizičke i biološke karakteristike ženskog pola i registrovana je kao žensko. Međutim, u ranom uzrastu, još kao dete je počeo da pokazuje znakove muškog ponašanja i nakon što je shvatio da je transseksualnost medicinski priznato kao stanje, zatražio je lečenje. To je uključivalo hormonalni tretman i operaciju koji su finansirani od strane Nacionalne zdravstvene službe, i promenu vlastitog imena u Mark Rees. On je podneo zahtev za pasoš kako bi isti označio njegovu promenu u rodnom identitetu, gde je prihvaćena promena imena. Uprkos što je nastavio da živi svoj život kao muškarac i da bude prihvaćen kao takav, nije mogao da dobije ispravku svog pola na svom rodnom listu koji je i dalje pokazivao da je nekada bio žena. Na osnovu toga je tvrdio da su ga nacionalne zakonske mere sprečile da uživa njegovo pravo na privatni i porodični život i pravo na sklapanje braka i zasnivanje porodice.

Podnosilac prijave je tražio izmene i dopune registara jer bi one mogle osigurati uživanje njegovih ljudskih prava i jer nije bilo štete po bilo kom osnovu za javni interes. Komisija koja se bavila slučajem pre nego je isti stigao do Evropske komisije za ljudska prava usaglasila se sa kandidatom za njegovu procenu situacije. Međutim, Sud nije prihvatio ovo rezonovanje i umesto toga je smatrao da bi taj zahtev suštinski promenio system za registraciju informacija u matičnim knjigama rođenih i tako nametnuo teret i novu dužnost Velikoj Britaniji. Sud je uzeo u obzir činjenicu da je medicinski tretman finansiran od strane države i da su razne druge mere dozvoljene, kao što je npr. promena imena. Iako je uvideo da nema povrede prava na porodični život, Sud je svestan problema koji utiču na transseksualce i zato preporučuje tretman mera kroz reviziju u svetlu naučnih i društvenih kretanja. Što se tiče prava na sklapanje braka i zasnivanje porodice, Sud je utvrdio da nije bilo povrede na osnovu toga što je brak tradicionalni koncept između dvoje ljudi suprotnog biološkog pola i država ima pravo da reguliše pravo na brak.

Nesumnjivo je to bio udarac u borbi prijave da se njegov rodni identitet prepozna i to je imalo uticaj na druge pojedince u sličnoj situaciji u Velikoj Britaniji i drugim državama sa sudskom praksom. Ova linija razmišljanja je praćena i u drugim slučajevima, kao što su Cossei protiv Ujedinjenog Kraljevstva.³⁸ Međutim, Sud je promenio svoj pristup donekle u slučaju B protiv Francuske.³⁹ Podnosilac prijave je rođen kao dečak, ali je u ranom detinjstvu usvojio žensko ponašanje, a kasnije je primio hormonske terapije, imao operaciju i počeo da živi kao žena. Međutim, ona nije mogla da ispravi svoju ličnu dokumentaciju i da označi promenu pola, pa je tvrdila pred Sudom da je to dovelo do ugrožavanja njenih prava na privatni i porodični život. Sud je zaključio da bi ovaj slučaj trebao razlikovati od svojih prethodnih odluka u odnosu na Rees i Cossei na osnovu toga što francuski sistem registracije rođenja dozvoljava ažuriranja tokom života osobe. Sud je takođe konstatovao da je pol podnosioca zahteva izmenjen u nekim zvaničnim dokumentima, kao što su dokumenti za socijalno osiguranje i to da je ova situacija učinila svakodnevni život veoma težak za podnosioca zahteva. Sud je po ovom osnovu odlučio da odbijanje vlasti da promeni pol gde takvi dokumenti to dozvoljavaju, promena tih podataka rezultirala je narušavanjem privatnog i porodičnog života.

³⁷ Rees protiv Ujedinjenog Kraljevstva, Zahtev Br. 9532/81, 17/10/1986

³⁸ Zahtev Br. 10843/84, 27/09/1990

³⁹ Zahtev Br. 13343/87, 25/03/ 1992

Sud je ovo uzeo u razmatranje u slučaju Christine Goodvin protiv Ujedinjenog Kraljevstva⁴⁰ gde je konačno promenio svoju prethodnu presudu iz slučaja Rees i Cossei.

Podnosilac prijave, Christine Goodvin je bio muško po rođenju, oženjen je ženom i ima decu. Od malih nogu je imao tendenciju da se oblači kao žene i kao odrasla osoba je primao hormonske terapije i počela da živi kao žena, kao i operacije promene pola-koju je omogućila i platila Nacionalna zdravstvena služba. Christine se razvela od svoje bivše supruge, ali uživala je ljubav i podršku svoje dece. Na poslu je bila seksualno uznemiravana od strane kolega i pokušala je da pokrene slučaj seksualnog uznemiravanja, ali je to bilo neuspešno, jer je ona po zakonu smatrana za muškarca. Ona je takođe otpuštena sa posla iz zdravstvenih razloga, ali ona tvrdi da je to bilo zato što je transseksualac. Kao se njen pol ogleda u njenom ličnom broju osiguranja i kako je određeno odeljenje vlade odbilo da ga izmeni, ona je imala probleme na novom radnom mestu. Njoj je takođe rečeno da ona neće ispuniti uslove za državnu penziju sve dok ne napuni 65 godina života (penziona starosna granica za muškarce) za razliku od 60 (starosna granica za žene) jer je ponovo njen pol-muško ostao zabeležen kao kada se rodila. Ona je morala da odustane od niza prednosti zbog toga što je njen pol registrovan kao muški, dok je u stvarnosti ona živela kao žena i nije bila u mogućnosti da ima ovu promenu u svojoj dokumentaciji. Podnosilac zahteva je tvrdio je da je nedostatak pravnog priznavanja promene pola i njen tretman pri zapošljavanju, bezbednost, kao i prava na penziju doveo do kršenja njenog prava na privatni i porodični život i prava na brak i osnivanje porodice.

Sud je ukazao na poteškoće i nedostatke podnosioca prijave i drugih u sličnoj situaciji. Ipak, sama suština Konvencije, rekao je Sud, je poštovanje ljudskog dostojanstva i ljudske slobode gdje je na osnovu Člana 8. pojam lične autonomije važan princip koji uključuje pravo pojedinca da uspostavi svoj identitet.

Sud je rekao "U dvadeset prvom veku pravo transseksualaca na lični razvoj i fizičku i moralnu bezbednost koje u punom smislu uživaju ostali članovi društva, ne može se smatrati kao stvar kontroverze koja zahteva protok vremena da se baci jasnije svetlo na to pitanje. Ukratko, nezadovoljavajuća situacija u kojoj žive postoperativni transseksualci u međuprostoru, ne sasvim jednog pola ili drugo više nije održiva".⁴¹ Kao što Sud nije bio uveren da je bilo konkretne ili suštinske nevolje ili štete javnosti. Uzimajući rečeno u obzir, Sud nije uveren da je bilo konkretne ili suštinske štete javnom interesu i pokazao se spremnim za promene koje mogu biti potrebne u internom sistemu kako bi se olakšale promene potrebne za one sa statusom transseksualaca i da "društvo može razumno očekivati da toleriše određenu dozu neprijatnosti kako bi se pojedincima omogućilo da žive u dostojanstvu i vrednostima koje su u skladu sa polnim identitetom za koji su se odlučili plativši veliku ličnu cenu."⁴²

Sud je podsetio da je u ranijim slučajevima istakao značaj očuvanja potrebe za razvojem odgovarajućih zakonskih mera u svetlu daljeg razvoja. Ovaj slučaj je pokazao da to nije urađeno, a nije bilo nikakvog plana da se situacija promeni i na osnovu toga je došlo do nepoštovanja privatnog života podnosioca zahteva. Slično tome, Sud nije uveren da pravo na brak bilo "mora da se odnosi na određivanje pola putem čisto bioloških kriterijuma". Dok je bio za to da država odredi formalnosti u vezi brakova transseksualaca izjasnivši se da "nema opravdanje za zabranu da transseksualci uživaju pravo na sklapanje braka pod bilo kakvim okolnostima"⁴³

40 Zahtev Br. 28957/95, 11/07/2002, Grand Chamber

41 Ibid, paragraf 90

42 Ibid, paragraf 91

43 Ibid, paragraf 103

Dalji napredak u pogledu transrodnih prava je takođe naveden u slučajevima koji slede sa fokusom na različite aspekte. U slučaju Van Kuck protiv Nemačke⁴⁴, podnosilac zahteva je pokrenuo sudski postupak za povraćanje troškova za operaciju promene pola kod privatnog zdravstvenog osiguranja. Pri tome, podnosilac je tvrdio da je nepravda u postupku u tome što je sud prekršio njegovo pravo na pravično suđenje i njegovo pravo na privatni i porodični život. Sud je utvrdio da je podnosilac zahteva zaista nije imao pravično suđenje i da je njegovo pravo na privatni život bilo prekršeno, jer je nesrazmerno zahtevati da podnosilac zahteva dokaže medicinsku potrebu lečenja.

Što se tiče prava na penziju, uprkos odluci Christine Goodvin koja je prekretnica u ovoj oblasti, nedostatak priznavanja potraživanja nakon promene u rodnom identitetu može da dovede do povrede kao u slučaju Grant protiv Ujedinjenog Kraljevstva.⁴⁵

Neuspeh da se uvede zakon ili duga odlaganja mogu biti problematična, i Sud se bavio ovim pitanjem u slučaju L protiv Litvanije⁴⁶, gde kašnjenje više od četiri godine od strane Litvanije da se uvede zakon za regulisanje pune operacije pola rezultiralo kršenjem prava na privatni život. Slično tome, proizvoljna ograničenja ne vodeći računa o okolnostima pojedinačnih slučajeva mogu da dovedu do povrede prava na privatni život kao u slučaju Schlumpf protiv Švajcarske.⁴⁷ U tom slučaju zdravstveno osiguranje podnosioca zahteva je odbilo da plati operaciju promene pola, jer podnosilac zahteva nije želeo da čeka najmanje dve godine pre operacije, ne uzevši u obzir date okolnosti, pre svega, dob podnosioca zahteva (67), čija odluka bi bila pogođena takvim kašnjenjem i čime bi bila ugrožena njegova sloboda da odredi svoj rodni identitet.

Fokus grupa

Strukturirana rasprava je sprovedena sa tri lica, pripadnika transrodne zajednice sa pitanjima koja najviše utiču na njih u svakom aspektu njihovog života, ličnog i profesionalnog. Uzimajući u obzir da je ovaj broj veoma mali, veoma je teško zaključiti da oni predstavljaju transrodnu zajednicu. Ipak, verujemo da su u ovoj fokus grupi članovi bili u mogućnosti da u rasparvi dele informacije o svakodnevnim problemima sa kojima se suočavaju.

Informacije o učesnicima fokus grupe

Dok su dva učesnika po rođenju muškarci, treći učesnik je po rođenju žena; dva od tri učesnika su u dvadesetim godinama, a treći učesnik je tek napunio osamnaest godina. Sva tri učesnika pripadaju istoj etničkoj pripadnosti (kosovsko-albanska) i svi se identifikuju kao biseksualci na pitanje o svojoj seksualnoj orijentaciji. Na pitanje koji pol preferiraju, sva tri učesnika su izjavila da preferiraju muški pol. Uprkos činjenici da sva tri učesnika kažu da žive svoje živote kao transrodne osobe, izjavili su da oklevaju da se identifikuju u društvu, ili u njihovim porodicama kao transrodne osobe. Razlog za to, po njima, je da se izbegnu potencijalni problemi, jer ova kategorija lica nije dobrodošla, posebno u porodičnim krugovima. Kao izuzetak, spomenuli su bliske prijatelje koji ih u nekim slučajevima više podržavaju i prihvatanje od članova njihovih porodica.

44 Zahtev Br. 35968/97, 12/09/2003

45 Zahtev br. 32580/03, 23 maj 2006

46 Zahtev br. 27527/03, 11 septembar 2007

47 Zahtev br. 29002/06, 09 januar 2009

Znanja o trans pitanjima

Budući da su članovi ove određene zajednice, učesnici fokus grupe, pokazali su relativno dobro razumevanje kada su upitani da naprave razliku između jezičkih termina: transrodnih, transvestita i transseksualca. Dok se termin "transvestit", prema njihovim odgovorima, uglavnom odnosi na spoljni izgled i odeću, njihovi odgovori razlikovali su se kada su pokušali da objasne njihovo razumevanje dva druga termina. Bilo je očigledno da razumeju materijalne razlike, ali su imali poteškoća da to formulišu. Njihovi odgovori u vezi razlika između pojmova roda i pola bili su bolje strukturirani, što odražava njihovo pravilno razumevanje ovog problema.

Individualne prepreke

Sva tri ispitanika su navela porodicu i šire društvo kao ključnu prepreku. To je na osnovu toga što ni njihove porodice ni društvo ne ulažu napor da razumeju, već su preokupirani osuđivanjem i sprečavanjem puta pojedinca da otkrije ko su oni. Uticaj porodice je posebno značajan zbog prirode društva gde je porodica jedan od glavnih stubova, mladi ljudi posebno nastavljaju da se oslanjaju na svoje porodice i tamo nastavljaju da budu među generacijska podrška. Neprikladno je sa identitetom porodice kao neko ko je transrodan, to može izazvati sve vrste teškoća.

Jedan od ispitanika je podsetio na vreme kada se obukao kao nevesta i stavio šminku samo kako bi ga otkrila njegova majka. On je rekao da to nije bilo prijatno iskustvo jer je bio kažnjen, čega se još uvek seća. Igranjem sa haljinama i korišćenje toga kao prilike da se izrazi rodni identitet je otkriven kao metoda koju su koristili ostali ispitanici tokom detinjstva. Bilo je kroz to da su ispitanici takođe bili predmet stavova drugih, uključujući porodice, koji su uglavnom bili protiv takvog izražavanja rodnog identiteta.

Drugi ispitanik je podsetio da, dugi niz godina dok je bio u gimnaziji, neki od njegovih profesora nisu bili svesni njegovog rodnog identiteta. Dok je na univerzitetu postepeno rekao ispitanik, on je nastavio da skriva njegov rodni identitet, dok je odlučio da otkrije u trenutku u kome je to postalo preveliko pitanje za suočavanje. Na poslu se jedan od ispitanika suočio sa zadirkivanjem i izrečenim šalama koje posredno sadrže negativne konotacije. Kao rezultat ovog iskustva imao je razgovor sa njegovim menadžerom, gde je podigao žalbu za koju nije dobio obeštećenje. U skorije vreme jedan od ispitanika je naglasio da je čak napadnut zbog svog rodnog identiteta u drugom gradu.

Podrška i uticaj

Uprkos porodici biti jedna od najvažnijih institucija na Kosovu, realnost za transrodne osobe i dalje se isključuje na trajnoj osnovi. Ovo samo po sebi izaziva puno stresa i generalno ima negativan uticaj na pojedince u pitanju. Istovremeno će se većina tih ljudi u ovoj situaciji obratiti prijateljima za podršku ili organizaciju. Sa jednim od napada koje je pretrpio ispitanik koji je istakao iznad, on objašnjava da je dobio podršku jedne od LGBT organizacija, tako da se on može suočiti sa onim što se desilo.

Međutim, i pored ograničene podrške koja postoji, to možda neće biti dovoljno da spreči pojedinca od samo-povređivanja ili čak razmišljanja o samoubistvu. Tokom fokus grupe, to je pitanje koje je pokrenuto od strane ispitanika objašnjavajući da on ima samoubilačke misli i da je pokušao samoubistvo. On je objasnio da je pokušaj samoubistva došao nakon što je pretrpeo depresije za

više meseci, nakon "coming out" i odbacivanja. Svega ovoga je bilo previše da je pomislio da ne može više "da se bavi" i odlučio je da preduzme akciju. U tom trenutku njegova porodica je postala uključena i srećom je preživeo, međutim, nakon tog događaja, njegova porodica ga je vratila na lečenje kao što su to radili i prethodno, ne želeći da prihvate njegov polni identitet.

Kako bi se suočio sa nekim od ovih pitanja, ispitanik je posetio psihologa. Tokom jedne od sesija gde je pokrenuto pitanje rodnog identiteta, on je spomenuo druga koji je homoseksualac i pre nego što je uspeo da završi rečenicu, rečeno mu je da ne elaborira pitanja koja on nije sam pokušao. Za ovu osobu razgovor o iskustvima svog prijatelja psihologu je tehnika koja se koristi za testiranje odgovora profesionalca i potencijalno mu pomaže da se otvori o tome sa čime se suočava ova osoba. Međutim, odgovor da pojedinac u pitanju ne bi trebao da razgovara hipotetički i biti konkretan o tome šta se dogodilo ili šta pojedinac oseća je pomalo neosetljivo. To je zato što čak i psiholog kada deluje sa ovom grupom, diskutabilno je i potrebno je da radi na izgradnji poverenja u cilju pružanja najbolje moguće usluge. Očigledno, ova vrsta pristupa ne dozvoljava bilo kakvu vrstu poverenja da se gradi jer se pojedinac u pitanju morao povući od traženja tretmana.

Operaciji promene pola

Ispitanici su pitani da li je moguće promeniti svoj pol i svi su se složili da ne misle u ovom trenutku da je to moguće. Jedan od ispitanika je istakao da tretman na Kosovu nije dostupan, kao što je to i slučaj u Albaniji. Beograd je naveden kao jedan izuzetak gde je dostupan takav tretman. Pored nedostatka medicinskog tretmana, drugi ispitanik je istakao da su "opšti uslovi, vaš krug, spoljna podrška van porodice i društva". U suštini ono što su ispitanici mislili da je nedostatak tretmana je dostupnost sa fokusom na hirurškom lečenju, ali uključujući i hormonsku terapiju. Slično tome, kako takav tretman ili operacija može biti percipirana od strane društva, porodice i prijatelja i podrška ili nedostatak od strane nadležnih institucija. Bez izričitih navoda, ispitanici su se odnosili na uslove koji mogu da uključuju finansijske probleme, nedostatak podrške i prihvatanja od porodice i prijatelja, kao i nedostatak podrške iz različitih institucija, kao što su one u zdravstvu. Prema njihovom mišljenju, nedostatak uslova bi učinio hirurgiju teškom čak i ako bi ovaj postupak bio dostupan.

Očekivanja

U potrazi za budućim ispitanicima, pitani su šta bi se moglo učiniti na poboljšanju stanja u budućnosti. Jedna od ključnih preporuka je povećanje svesti i prihvatanje među opštom populacijom. Osim toga, podizanje svesti među zdravstvenim radnicima, a naročito psiholozima viđeno je kao neophodno, tako da oni ne vide želju pojedinca da izrazi svoj rodni identitet ili operaciju promene pola kao pitanje mentalnog zdravlja i mogu da pruže podršku po potrebi. Podizanje svesti je takođe važno među porodicama čija je uloga od neprocenjive vrednosti ako prihvataju pravo pojedinca da se izrazi i pronađe ono što u čemu se oseća prijatno u pogledu rodnog identiteta.

Socijalna zaštita

Strukturisani intervjui sa socijalnim radnicima, kao profesionalcima koji će najverovatnije biti pozvani da pruže podršku transrodnim osobama su sprovedeni. Rezultati se smatraju pomoću sledeće tri oblasti: informacije o socijalnim radnicima, njihovom znanju o transrodnim pitanjima i njihovom iskustvu podrške transrodnih osoba.

Informacije o ispitanicima

Tabela 1

Starost	Pol	Etnička pripadnost	Institucija
41	Žena	Kosovar – Albanac	Centar za socijalni rad
61	Muškarac	Kosovar – Albanac	Direkcija za zdravstvo i socijalno staranje
57	Muškarac	Kosovar – Albanac	Centar za socijalni rad
28	Žena	Kosovar – Albanac	Centar za socijalni rad
58	Muškarac	Kosovar – Albanac	Centar za socijalni rad
47	Žena	Kosovar – Albanac	Centar za socijalni rad
50	Žena	Kosovar – Albanac	Centar za socijalni rad
58	Muškarac	Kosovar – Albanac	Centar za socijalni rad
58	Muškarac	Kosovar – Albanac	Centar za socijalni rad
64	Muškarac	Kosovar – Albanac	Centar za socijalni rad
27	Muškarac	Kosovar – Albanac	Centar za socijalni rad
56	Muškarac	Kosovar – Albanac	Centar za socijalni rad
36	Žena	Kosovar – Albanac	Centar za socijalni rad
27	Žena	Kosovar – Albanac	Centar za socijalni rad
59	Muškarac	Kosovar – Albanac	Centar za socijalni rad
52	Žena	Kosovar – Albanac	Centar za socijalni rad
50	Žena	Kosovar – Albanac	Centar za socijalni rad

Ova informacija je snimljena u okviru istraživanja za izgradnju slike onih koji su reagovali. Dok je istraživanje obuhvatilo glavne regione Kosova kao što je navedeno u metodologiji, najznačajniji element ove informacije je starost, što pokazuje da socijalni radnici imaju tendenciju da budu stariji. Imajući u vidu uslove na Kosovu, to može imati negativan uticaj na osnovu toga što je malo verovatno da imaju savremeno razumevanje problema transrodnih pitanja, stalno u toku sa najnovijim dostignućima u ovoj oblasti i imaju manje šanse da budu otvorenog uma. U isto vreme pošto su svi ispitanici Kosovari - Albanci, ovo je takođe ograničavajući faktor, jer bi bilo važno da imamo stavove pripadnika drugih zajednica. Međutim, selekcija je izvršena samo na osnovu regiona i intervjui su obavljani sa onima koji su najverovatnije bili u poziciji da bilo podrže ili podržavaju transrodne osobe.

Poznavanje Trans pitanja

Terminologija može biti važna kada se bori sa pitanjem. Jedno od prvih pitanja postavljenih u strukturiranom intervjuu bilo je da se utvrdi kakvo razumevanje imaju sagovornici u odnosu na sledeće termine; transrodnost, transvestit i transseksualac i njihovi odgovori su opisani u daljem tekstu.

Tabela 2

Intervju	Transrodnost	Transvestit	Transseksualac
12	"promena roda"	"ne razumem"	"promena organa"
11	"osobe koje ne pripadaju jednom rodu muško ili žensko"	"ona lica koja imaju sklonosti prema istopolnom braku"
10	"prelaz iz jednog pola u drugi"	"Ne razumem ovaj termin"	"postoje sličnosti - prelaz iz jednog pola u drugi"
14	"kada osoba zbog određenog razloga kao odrasla osoba odluči da promeni svoj pol iz muškog u ženski ili obrnuto. Ovo proizilazi iz unutrašnje želje da se bude suprotni pol, voli nešto više od suprotnog pola, ili zato što se ne oseća dobro kao muško ili žensko, ili su u prošlosti imali traumu koja je dovela do promena pola".	"želi da bude drugačiji pol"	"transseksualac je kada želite da promenite ... kada želite da prenesete pol mislim da se to odnosi na istu temu.. promena svog roda putem lekova, medicine".
6	"promena roda"	"ne razumem"	"promena pola"
5	"afinitet za oba roda"	"nisam čuo"	"afinitet za oba pola"
4	"homoseksualne osobe - istopolni brak: da li je to ono što se odnosi na?"	"Nije mi jasno"	"istog pola pola - nije mi jasno"
16	"promena pola"	"menjaju odeću prema polu"	"promena pola"
15	"o ovim terminima mi smo informisani putem medija, imamo malo informacija. Postoje ljudi čiji pol ili rod nije određen"	"Nisam čuo za ovo"	"opet gde seks nije utvrđen"
18	"... problem sa seksom. To znači da žene imaju odnos samo sa ženama i suprotan pol muškarcima sa muškarcima"	"ne znam"	"mogu imati seksualne odnose sa istim ili suprotnim polom"
13	"Ja razumem kad se pol transformiše kad se jedna žena uda za drugu ženu možda grešim, ali tako sam shvatio"	"ima isto značenje trans ..."	"to je isto kao on prvi"
9	"Ja nemam nikakva saznanja, ali sam čuo o heteroseksualcima i homoseksualcima, što znači ljudske sklonosti za seksualnim odnosima sa suprotnim polom ili istim polom" Međutim nakon rasprave ispitanik je čuo o muškarcima koji se osećaju kao žene ili žene koje se osećaju kao muškarcima, ali ne poznaju terminologiju.		

8	"možda bisekualne preferencije"	"ne znam"	"možda biseksualac"
7	"Ja jednostavno shvatam da to znači u jednoj formi da se promeni rod, radi se o ljudima koji se jednostavno ne osećaju dobro sa onim što im je priroda dala fizički, ali žele da promene"	"...da promene rod"	"tri su slični ... transseksualac je možda isti kao drugi, opet želi da promeni rod, tako nešto"
3	"oni koji menjaju svoj rod"	"nemam ideju"	"ne znam, tri deluju slično, da promene rod"
2	"... pojedinac koji nije ili ne želi da ima rod on ima i želi da promeni svoj pol"	"možda zato što je on ili ona promenila pol"	"Ja ne mogu da dam nikakvo objašnjenje, jer ja nisam stručnjak u ovim kategorijama koje se pominju"
1	"... osobe ... koje su homoseksualci"	"prihvatam da ne znam"	"povezano je sa prvim ... homoseksualcima"

Dok ovaj izveštaj i istraživanje koristi transrodnost kao krovni termin, ova tri pojma su korišćena kako bi se ispitanicima dozvolilo veći obim da odgovore. Rezultati pokazuju da su svi socijalni radnici imali neko izlaganje nekim od termina i imaju neka saznanja koja se isključivo odnose na transrodne osobe ili LGBT zajednicu kao celinu. Zanimljivo, brak je takođe naveden u tom pogledu i seksualni odnosi se spominju u više navrata. Otprilike samo polovina onih koji su odgovorili imaju neko razumevanje o tome šta znači biti transrodna osoba, iako je to razumevanje posebno ograničeno. Termin transvestit čini se da je napravio veliku konfuziju sa samo 1 odgovorio uz napomenu da se to odnosi na to kako pojedinac izražava njegov ili njen rod. Dok je upotreba ovih termina bila da se obezbedi da se kao mnogi ispitanici uključe u istraživanja kao što su možda čuli o različitim terminima, čini se da upotreba transvestita i transseksualca može biti zbunjujuća. Odgovore na ovo pitanje treba tumačiti u demografskom svetlu sa većinom socijalnih radnika od preko 40 godina sa brojem u njihovim 50-im i 60-im. Njihova starost je relevantna kao izloženost ovim uslovima može biti ograničena.

Terminologija: pol ili rod

Još jedno važno pitanje koje je postavljeno na osnovu terminologije u vezi pola i roda i koje su razlike između njih su.

Tabela 3

Intervju	Pol	Rod
12	"isto kao rod"	"muško ili žensko"
11	"isto" kao rod	"muško ili žensko"
10	"pol ili rod ... muško ili žensko ... pol i rod je isto"	
14	"...biološki termin, muškarac ima različite organe"	"muško ili žensko - društveni naslov"

6	"isto kao rod"	"muško ili žensko"
4	"intimni odnosi"	"...muško...žensko"
16	"seksualni odnosi između onih suprotnog pola"	"muško ili žensko"
15	"ovo se takođe odnosi kom rodu pripadate"	"...određuje ličnost pojedinca - muško ili žensko"
18	"... intimni odnosi suprotnog pola ili istog pola ..."	"muško ili žensko"
13	seksualni odnosi između onih suprotnog pola	"muško ili žensko"
9	"...seksualni odnosi"	"...muško ili žensko"
8	"to je isto...."	"muško ili žensko"
7	"čini mi se da je isto kao i rod, tako sam shvatio"	"da ste rođeni sa, na primer, ja sam žena i tako sam identifikuju, da je rod"
3	"na engleskom kada govorimo o polu to je isto kao i rod"	"muško ili žensko"
2	"...možda može da promeniti kad god, zavisi od orijentacije koju pojedinac ima. Pojedinac se rađa sa jednim rodom, ali šta je pol koji on želi je njegova odluka, zavisi od svakog pojedinca i nikoga drugog"	"...rod je ono sa čime ste rođeni"
1	"...zavisi od želje svake osobe da bira, naročito posle 18 godine života. Shvatio sam da on ima pravo da bira sa kim će imati seks, na koji način itd"	"....određivanje kojeg ste roda... muško ili žensko ..."

Svi ispitanici su imali razumevanje najmanje jednog od termina. Samo se mali broj poziva na činjenicu da se seks odnosi na biološke karakteristike koja se utvrđuju na rođenju, iako su svi identifikovani kao muško ili žensko. Razumevanje roda kao unutrašnje osećanje pojedinca se ne odnosi. Nedostatak izloženosti transrodnih prava može biti jedan od glavnih razloga zbog kojih sagovornici nisu bili upoznati sa ovim konceptima ili koja pitanja su tražili da uhvate. Neki od ispitanika su se pozvali na seksualne odnose ili sklonosti. To je delom zbog jezičkog pitanja kako samo reč pol ima tendenciju da se koristi u vezi sa karakteristikama muškarca ili žene u Albanskom jeziku, a pol se češće koristi za seksualne preferencije.

Promena pola operacijom

Transrodna osoba može doneti odluku o podvrgavanju operaciji, a pitanje koje se postavlja "da li pojedinci koji žele promeniti svoj pol operacijom mogu to učiniti? Za neke je to veoma stvar ličnog izbora, a ako je to ono što je pojedinac želeo, to bi trebalo biti dozvoljeno⁴⁸ ili "njihovu volju i želju" trebalo poštovati.⁴⁹ " Dok je drugi naveo "zavisi od godina da li je sposoban shvatiti posledice svog delovanja za odrasle, bez oklevanja je odgovor pozitivan". Drugi su se složili da bi "takva

48 Intervju 12

49 Intervju 11

promena, operacija" trebala biti dostupna onima preko 18 godina u smislu da "svaka osoba ima pravo da odlucuje za sebe u svakom aspektu svog života i nadam se da ovo pravo postoji i u drugim mestima takodje, kao i u našem".

Jedan ispitanik upućen u ljudska prava temelji svoj pristup ovim pitanjem navodeći "kao socijalni radnik ... uzimajući u obzir ljudska prava, te da bi pojedinac trebao biti u stanju da misli i deluje u skladu s njegovom voljom, i ako misli da je to za njegovu dobrobit, slažem se da bi trebao to učiniti".⁵⁰ Isto tako, odgovor drugog socijalnog radnika bio je "da, zašto da ne. To je garantovano svim konvencijama, konvencijama za zaštitu ljudskih prava".⁵¹ Treći ispitanik se složio da je odgovor trebao biti da pogotovo ako pojedinac "ima želju i pati ... to je ljudsko pravo. Možda će to imati uticaja na njihovu pojavu i psihološki zivot mislim da je ovo razumno".⁵²

Drugi su videli prava pojedinca, ali i ukazuju na lični sukob koji može nastati baveći se ovim pitanjem. Na primer, jedan socijalni radnik je izjavio: "Mislim da za nas to nije navika ... trenutno i barem iz našeg iskustva nije vrlo uverljivo, vrlo logično i normalno kao što organska stvar može imati posledice. Po mom mišljenju to je pogrešno. Ne slažem se s takvim mešanjima zdravstveni uslovi, religiozni termini. Međutim, to ne zavisi od nas; mi smo pod obavezom pružanja socijalnih usluga dopuštenih zakonom, etikom i našom strukom ... lično mislim da u našem okruženju i način na koji živimo to nije normalno".⁵³

Druga tačka gledišta koja nije bila u potpunosti fokusirana na pojedinca bila je da "su te osobe smatrane stvorenjima. Ako medicinski postoji mogućnost da se izleči, dobro je obratiti se zdravstvenim ustanovama da se omogući lečenje. Ali ako žele promeniti svoj pol, to je njihova percepcija; ne možemo odrediti što je dozvoljeno, a šta nije. Trebala bi to biti njihova volja".⁵⁴ Isto tako, još jedan ispitanik odgovorio je "da" na osnovu toga da "ti ljudi rade ono što vole", uporedio je ovu vrstu postupka sa plastičnom hirurģijom i "s'obzirom da dopuštamo homoseksualcima brakove, sada je svačije pravo".⁵⁵ Za drugog ispitanika hirurģija ne bi trebala biti opcija "ako je Bog odlučio da budete žena ili muškarac, ne možete ići protiv Božje volje".⁵⁶

Odgovor socijalnih radnika na ovo pitanje je raznovrsnije od onih koji pristupaju ovom pitanju sa strane ljudskih prava pa sve do onih socijalnih radnika koji transrodne osobe smatraju "stvorenjima". Ovo poslednje je posebno zabrinjavajuće jer takav socijalni radnik, ne samo da je verovatno da neće pružiti podršku već sa takvim prikazanim pogledima prema ranjivim žrtvama može dovesti do tragičnih posledica. Ono što drugo treba uzeti u obzir uključuje uzrast gde socijalni radnici smatraju da bi ovo trebalo da bude samo mogućnost za odrasle osobe. Još jedan važan faktor za neke socijalne radnike mogla bi biti profesija, što nije ovde razmatrano, iako ovo može imati mogući uticaj na njihove poglede i kako mogu lečiti transrodne osobe. U budućnosti bi bio neophodan takav pristup baziran na ljudskim pravima koji se koristi u svim sferama sa najnovijim informacijama u bilo kom događaju radeći sa socijalnim radnicima. Ovo bi trebalo obuhvatiti rad sa drugim institucijama, tako da neke vrste mapiranja mogu dobiti mesto u pogledu dostupnih usluga, takođe i razvijanje usluga koje se mogu ponuditi kao podrška transrodnim osobama.

50 Intervju 14

51 Intervju 2

52 Intervju 13

53 Intervju 16

54 Intervju 15

55 Intervju 3

56 Intervju 1

Uloga socijalnih radnika

Socijalni radnici mogu imati važnu ulogu kada transrodna osoba traži podršku u bilo kom trenutku na njihovom putu da otkrije svoj rodni identitet. To je zbog tog razloga jer su socijalni radnici pitani "Da li stručnjaci socijalne zaštite kao vi imate ulogu u podršci transrodnih osoba? Ako imate, kako?"

Jedan od odgovora bio je da su socijalni radnici "u službi svih građana bez obzira na pol, religiju, rasu ili etničku pripadnost"⁵⁷ ukazujući odgovorom na izazov. Za drugog socijalnog radnika odgovor "da, naravno. Iako za 25 godina radnog staža nisam imao slučaj, da sam imao priliku da pružim podršku, daću svoj maksimum".⁵⁸ Slično tome, još jedan socijalni radnik ističe da je "naša uloga je da podržimo sve one kojima je to potrebno. Kako, imam ovde jedno pitanje, jer ovo je i dalje tabu tema u našem društvu ali da, ko god traži uslugu mi smo za pružanje pomoći u skladu sa našim mogućnostima i sposobnostima".⁵⁹ Još jedan socijalni radnik je izjavio da ukoliko stranka dođe na nas "mi moramo pružiti pomoć kao bilo kome drugom. Bez obzira koji su traženi zahtevi, moramo pružiti podršku".⁶⁰

Trenutno stanje i pritisci sa kojima se suočavaju socijalni radnici imaju uticaj na usluge koje su u stanju da ponude. Jedan socijalni radnik je istakao "uzimajući u razmatranje okolnosti u kojima živimo i pristup od strane starijih profesionalaca prema ovoj zajednici, verujem da su usluge koje pružamo minimalne, ali u onome što možemo da pružimo. Ne postoje odstupanja ili predrasude, ali ovako možemo delovati u današnjici".⁶¹

Mnogi intervjuisani socijalni radnici takođe su napomenuli da je potražnja za podrškom transrodnih lica niska do ne postojanja. Jedan socijalni radnik primetio je "nismo imali slučaj koji je istupio napred mi naravno prihvatamo sve strane koje zahtevaju pomoć".⁶²

Međutim, ovakva uloga nije široko prihvaćena od strane odbora. Jedan socijalni radnik je prokomentarisao: "Ne, do sada nismo imali nikakvu ulogu za njihovu zaštitu".⁶³ Još jedan socijalni radnik ističe da nemaju ulogu kao "Centar za socijalni rad nema akcioni plan niti smo mi planirali da ponudimo zaštitu".⁶⁴ Ovo podržavaju i drugi socijalni radnici.⁶⁵

Socijalni radnici su važni stručnjaci u obezbeđivanju podrške transrodnim osobama bilo da su mladi ili odrasli. Krajnje je zabrinjavajuća činjenica da neki socijalni radnici ne smatraju da je to u okviru njihovih radnih nadležnosti kao i na osnovu toga da se nisu susreli sa takvim slučajevima ili da je ova grupa je izvan njihove ciljne grupe. Treba priznati da se socijalni radnici stalno moraju nositi sa velikim brojem predmeta i od kojih se traži da pružaju usluge u rasponu od dečijih korisnika do starijih grupa kao što ni transrodne osobe ne bi trebale biti isključene. Kao što je slučaj sa ostalim korisnicima, Centar za Socijalni Rad treba redovno da izradi i pregleda akcione planove u kojima se pružaju usluge identifikovanim korisnicima. To će zavisiti od potreba svake opštine, iako bi transrodne osobe trebale biti pod njihovim nadzorom. Pored takvog planiranja, Centar za Socijalni Rad takođe bi trebao da ima neophodna budžetska sredstva i potrebnu stručnu ekspertizu kako bi omogućio pružanje takve usluge, kao što su savetovanje ili drugačija vrsta podrške.

57 Intervju 18

58 Intervju 13

59 Intervju 9

60 Intervju 4

61 Intervju 2

62 Intervju 15

63 Intervju 3

64 Intervju 1

65 Intervju 12

Pravna zaštita

Pravni okvir može biti važno sredstvo za zajednicu transrodnih osoba. Obavestenost istih od strane nosioca obaveza je važna ne samo u osiguravanju da su prave usluge omogućene, a također i u podrsci članovima zajednice da bi ostvarili njihova prava. Na osnovama znanja pravnog okvira ovo se smatralo važnom komponentom kao i istraživanje kroz intervjuje sa socijalnim radnicima kroz brojna pitanja.

Jedan socijalni radnik je imao stav da su prava LGBT populacije obezbedjena čak na Kosovu, ali nije imao konkretne detalje. Jedan socijalni radnik je imao stav da su prava LGBT populacije obezbedjena čak na Kosovu, ali nije imao konkretne detalje. Što se tiče posebnih prava izneta su suprotna gledišta, npr. ovaj socijalni radnik bio je protiv pojedinaca prilagođavajući njihov pol u skladu sa njihovim rodnim identitetom, ali je mislio da je pravno moguće promeniti nečije ime u smislu tome da li je to ono što pojedinac želeo. Međutim, nije jasno da li je to iskazano u odnosu na transrodnu osobu. Dalje, socijalni radnik je naveo da nije tačno da su transrodne osobe naročito ranjive zato što im zakon omogućava da se organizuju, a druga je stvar koliko će biti prihvaćeni u društvu.⁶⁶ Što se tiče ugroženosti, jedan socijalni radnik izjavio je " to je ranjiva grupa ... to je fenomen o kojem se polemise u poslednje vreme. Broj deklariranih osoba je mali. Izjasnili su se o nekim problemima....moj je utisak da je to još ranjivija grupa upoređujući druge ".⁶⁷

U sferi socijalne zaštite još jedan socijalni radnik je istakao da je pravni okvir je dobro uspostavljen. Međutim, takođe je primetio da nečijim prelaskom zakonskog okvira ili profesionalnih standarda on ne može biti uspostavljen i verovatno će bez ikakvih pozitivnih doneti negativne posledice u okruženju osobe i porodici. Promena nečijeg imena je moguća, iako je to malo verovatno biti uspešan tamo gde nečiji pol nije promenjen.⁶⁸

Jedan socijalni radnik u vezi sa pravnim okvirom navodi "Cuo sam u medijima da zakon o istopolnim brakovima treba da bude usvojen. Budući da je kosovsko društvo tradicionalno, bice im teško da prihvate, ali to moraju prihvatiti ". Što se tiče nečije tranzicije, socijalni radnik je rekao "Znam da ne možete promeniti nečiji ukoliko operacija nije moguća".Iako se promena nečijeg imena događa kao radnja koja se može postići, to nema veze sa transrodnom osobom.⁶⁹

Dok je pravni okvir pregledan adekvatano od strane socijalnog radnika, podrška osobi koja želi da prilagodi svoj pol je ključ.Iako je to malo verovatno u kosovskom društvu da se dogodi jer postoji predrasuda u društvu, ljudi uopšte, čak i porodica. Takođe postoje teškoće u zapošljavanju, obrazovanju, i u svakom aspektu života. Zakonski okvir kao takav može biti adekvatan, ali njegova implementacija nije naročita u pogledu potrebnih promena u društvu. Ova grupa je takođe ugrožena jer ljudi često veruju da ove osobe imaju problema sa mentalnim zdravljem. To je pogrešno, ali stvari se menjaju i mlađe generacije predstavljaju drugačije razmišljanje. U međuvremenu postoje poteškoće koje udruženo institucije, organizacije i vlada mogu prevazići.⁷⁰

Još jedan socijalni radnik napomenuo je da za "64 godisnjaka sa kosovsko - albanskim mentalitetom prava transrodnih osoba su abnormalna a mi imamo mnogo veće probleme nego da se bavimo ovakvim stvarima".⁷¹ Međutim, još jedan socijalni radnik je mišljenja da ova grupa ostaje ranjiva.

66 Intervju 15

67 Intervju 5

68 Intervju 16

69 Intervju 4

70 Intervju 14

71 Intervju 1

Postoji problem u mentalitet i činjenica da se tranzicija desila veoma brzo, ali to nije slučaj da ova kategorija ne postoji već duže vreme. U sadašnjici oni ostaju ugroženi, ali sa više ljudi koji posećuju druga mesta stvari ce se vremenom verovatno promeniti.⁷²

Cini se da je pitanje istopolnih brakova visoko na dnevnom redu sa drugim socijalnim radnikom koji navodi da to može biti deo pravnog okvira. Međutim, pogledom na tranziciju, izgleda da zbog troškova to neće biti moguće na Kosovu. Međutim, promena nečijeg identiteta je moguća.⁷³

Kao što se primećuje zakonski okvir može biti važan za omogućavanje unapređenja prava transrodnih osoba. Socijalni radnici, kao jedni od nosilaca dužnosti imaju važnu ulogu u pružanju usluga u skladu sa takvim okvirom. Odgovori ukazuju da postoji svest o postojećem pravnom okviru, ali u vezi sa ovim date su ograničene informacije. Zabrana diskriminacije je jedan od ključnih pravnih načela, iako se to ne pominje. S druge strane, brak je nešto što je pomenuto, iako je sve to zajedno irelevantno. Dalje, činjenica da neki socijalni radnici ne vide transrodna lica kao ugrožene ili potencijalno ugrožene može biti posebno problematično imajući u vidu mentalitet na Kosovu i nedostatak razumevanja među stručnjacima, porodicama i društvu u celini.

Iskustvo u podršci transrodnih lica

Drugi deo intervjua usmeren je na dokumentovanje iskustava pružanja podrške transrodnim osoba, kao i dobijanje uvida od strucnjaka koliko se prijatno osećaju u radu sa takvim slučajevima.

Slučajevi koji se odnose na obezbedjivanje podrške transrodnim osobama su retki. To je na osnovu veoma malog broja socijalnih radnika koje smo intervjuisali u slučajevima kojima su se bavili. Razlozi za ovo nisu sasvim jasni. Nedostatak svesti i prihvatanja među društvom u celini može da uticati na transrodnih osoba koje traže podršku. U isto vreme možda postoji oklevanje transrodnih osoba da traže takvu podršku na osnovu toga da oni ti koji odlucuju ili da poverljivost ne može biti održana.

Jedan slučaj koji je pominjan od strane socijalnog radnika odnosio se na jednog maloletnika koji je silovan od strane odrasle osobe. Iako je podrška pružena a nijedna strana nije identifikovana kao transrodna, ovo nije posebno relevantno za ovaj izveštaj. Međutim, gledajući u budućnost socijalni radnik napominje da je Centar za socijalni rad u boljoj poziciji da pruži usluge jer zaposljava psihologa uz veštine koje od ranije postoje. Uprkos nedostatku iskustva socijalni radnik izjavio je da "Ja bih bio u poziciji da pomognem transrodnoj osobi kojoj je potrebna pomoć i osecao bih se potpuno prijatno u vezi ovog".⁷⁴

Kada su pitani koje usluge bi mogle biti ponuđene transrodnom licu koje je tražilo pomoć, jedan socijalni radnik istakao je potrebu za niz mera koje se mogu preduzeti kako bi se podigla svest. Ako se slučaj odnosio na dete, obrazovanje bi bilo prioritet. Međutim, takođe bilo bi neophodno da se obezbede informacije koje se odnose na prava te osobe i da drugi nemaju pravo da sude.⁷⁵

Izgleda da postoji opšte prihvatanje među socijalnim radnicima da ne bi odbili pružanje pomoći pojedincu. Ovo je navedeno na osnovu toga da je takav pojedinac isti kao i svaki drugi, a to će biti njihova prednost i "I ja apsolutno necu suditi. Isto je kao što pomazem mladjem prestupniku. Za mene je isto kao kada pomazem deci iz rastavljenih porodica".⁷⁶

72 Intervju 7

73 Intervju 8

74 Intervju 1

75 Intervju 7

76 Intervju 8

Dok ostaje odgovor da socijalni radnici nisu imali nikakve zahteve da obezbede podršku transrodnoj osobi, u izveštaju koji je sacinjen za pomenuti događaj istaknuto je da bi Centar za socijalni rad mogao pomoći kroz obezbedjivanje smestaja, socijalnu pomoć, moralnu podrške itd.⁷⁷ Dalje, na pitanje kako bivaju informisani po pitanju transrodnih osoba, jedan socijalni radnik ukazao je da se to cini putem interneta, iako bi obuka dobrodošla.⁷⁸

Jedan od navedenih limitiranih slučajeva navodi gde socijalni radnik objašnjava da je odrasla osoba podržana u odnosu na maloletnika. U tom slučaju dete je nestalo 48 sati i pronadjeno je kada je socijalni radnik intervjuisao nju, ona je navela da se više osećala kao musko nego kao zensko. Ona je takođe promenila njen izgled donekle unutar tog kratkog vremenskog perioda bojeci kosu i stavljajući pirsing. Posle ovog incidenta, socijalni radnik radio je sa porodicom kako bi se osiguralo njen nastavak školovanja. Socijalni radnik je predložio medicinsku pomoć kako bi se mogao utvrditi njen pol ili identitet. Uprkos radu sa detetom do 2 i po godine, kada je dete dostiglo punoletstvo, dete je odlučio da lečenje nije bilo potrebno jer ona više ne uzima u obzir da promeni svoj pol.⁷⁹

U drugom slučaju socijalni radnik je objasnio da je 13-godišnji dečak kome je pomogao nosio zensku odeću, osećao se kao zensko, želeo da pol preobrati u zenski i tražio opcije da bi imao potrebnu operaciju. Konstatovano je da je jedan od razloga i dobijanje stomacnih bolova na mesečnom nivou, koji podsećaju na menstrualne bolove. Međutim, socijalni radnik je utvrdio da je dečak suocen sa teskim okruženjem - on ne shvata, njegova volja i želja se ne poštuju, a posebno ga njegov otac ga ne razume uopste. Socijalni radnik obavlja kućne posete i otkrio je da njegova majka podržava i puno ohrabruje, iako postoji strah da njegov otac otkrije njegovo pravo stanje. Socijalni radnik istakao je da je kontaktirao ambasadu u vezi sa bilo kojim podrškom za operaciju ali je to odbaceno.⁸⁰

U istraživanju na pitanje o tome koliko bi socijalnom radniku bilo prijatno da pomogne transrodnoj osobi, jedan socijalni radnik je prokomentarisao: "Ovo je i humano i zakonska obaveza, svakoj osobi koja ispunjava uslove za socijalnu zaštitu ... dužni smo po zakonu da obezbedimo podršku . U suprotnom između nas, osim sto je humano, verski, etički, dobro je da se pomogne svima bez narušavanja bilo čijih prava".⁸¹ Ovo je zanimljivo, jer daje uvid u sukob koji socijalni radnik može imati sa samim sobom o ovom pitanju. Istovremeno, posto je možda ispitivan ranije na ovu temu, oni su navikli da odgovaraju na način koji nije kontroverzan čak i ako se odgovor koji nije harmonican čita između redova. Još jedan socijalni radnik je izjavio "da nije lako da pomogati u ovakavom slučaju ... ali mi smo u obavezi da to znači da ne možemo izbeci savetovanje, podršku, davanje predloga koji su neophodni u svetlu onoga što znamo. to će biti teško ... ali odbijanje bavljenja slučajem nije opcija".⁸²

Istraživanje pokazuje da su socijalni radnici imali ograničenu izloženost u pružanju podrške. Neki od slučajeva koji se pominju ili se ne odnose na transrodna pitanja ili uticaj obezbedjene podrške nije u potpunosti jasan. U isto vreme, to ne znači da ne postoje pojedinci kojima je potrebna pomoć i na toj osnovi Centar za Socijalni Rad treba da razmotri ovu grupu kao jednu od korisnika i osigurati da su socijalni radnici potpuno pripremljeni. Nijedan od slučajeva se ne odnosi na rad sa bilo kojim drugim stručnjacima, sto moze biti posebno važno jer i dalje postoji nedostatak razumevanja transrodnih osoba.

77 Intervju 13

78 Ibid

79 Intervju 18

80 Intervju 4

81 Intervju 15

82 Intervju 16

Bavljenje pitanjima transrodnih osoba

Tabela 4

Sagovornik	Ako ste upitani da pružite podršku transrodnoj osobi (bilo da je odrasla osoba ili maloletnik) koliko bi vam bilo prijatno između 1 (neprijatno) i 10 (potpuno prijatno)?									
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1										X
2								X		
3									X	
7										X
8										X
9					X					
13 ⁸³				X	X					
18							X	X		
15				X						
5								X		
6						X				
14										X
10							X			
11				X	X					
12										X

Spremnost socijalnih radnika da se uključe je ohrabrujuće kao što je prikazano u tabeli. Posebno jer su mnogi od njih naveli da osećaju dužnost da pomognu kada su pozvani. Međutim, još jedan razlog kako se visoki rezultati mogu odraziti na činjenicu da socijalni radnici mogu biti mnogo više fokusiraniji na sopstvene profesionalne standarde bez razmišljanja o svojim osećanjima, sto nije obavezno u postavljenom pitanju.

Ispitanici su istakli da ne postoje strateški dokumenti na lokalnom nivou ili radni protokoli, obuke nisu predviđene u radu sa ovom grupom i neki socijalni radnici koji imaju ovo u mestima predložili su da mogu da pomoci u obezbeđivanju pravilne podrške transrodnih osoba. Dublje fokusiranje obuke u psihološkim aspektima mogu pomoci u promovisanju razumevanja, a takodje obezbeđivanje prave podrške.

Pristup zdravstvenoj zaštiti

Intervjui sa zdravstvenim radnicima su vršeni koriscenjem strukturisanih upitnika. Prikazani rezultati su usmereni ka sličnim temama: informacije o ispitanicima; poznavanje trans pitanja i iskustvo u pružanju tretman transrodnim osobama.

⁸³ Na osnovu nedostatka iskustva i veština za rad sa ovom grupom

Informacije o ispitanicima

Tabela 5

Godine	Pol	Etnicka pripadnost	Institucija
34	Zenski	Kosovar – Albanaka	Univerzitetski Klinicki Centar Kosova - Neurologija
35	Muski	Kosovar – Albanac	Univerzitetski Klinicki Centar Kosova - Hirurgija
47	Muski	Kosovar – Albanac	Regionalna Bolnica u Prizrenu - Endokrinologija
50	Muski	Kosovar – Albanac	Regionalna Bolnica u Prizrenu - Ginekologija
50	Muski	Kosovar – Albanac	Regionalna Bolnica u Djakovici - Psihijatrija
54	Muski	Kosovar – Albanac	Regionalna Bolnica u Djakovici - Psihijatrija
44	Female	Kosovar – Albanaka	Regionalna Bolnica u Djakovici - Ginekologija
58	Muski	Kosovar – Albanac	Regionalna Bolnica u Djakovici - Ginekologija
62	Zenski	Kosovar – Albanaka	Univerzitetski Klinicki Centar Kosova - Endokrinologija
34	Zenski	Kosovar – Albanaka	Univerzitetski Klinicki Centar Kosova – Institut za forenzicku patologiju
47	Muski	Kosovar – Albanac	Univerzitetski Klinicki Centar Kosova - Urologija
50	Muski	Kosovar – Albanac	Univerzitetski Klinicki Centar Kosova - Ginekologija
56	Zenski	Kosovar – Albanaka	Centar za Mentalno Zdravlje – Prizren (psihijatrija)
56	Muski	Kosovar – Albanac	Opsta bolnica – Prizren (urologija)
62	Muski	Kosovar – Albanac	Bolnica u Prizrenu – Odeljenje ginekologije
39	Muski	Kosovar – Albanac	Univerzitetski Klinicki Centar Kosova - Endokrinologija
46	Zenski	Kosovar – Albanaka	Univerzitetski Klinicki Centar Kosova - Endokrinologija
37	Muski	Kosovar – Albanac	Univerzitetski Klinicki Centar Kosova – Psihijatrija (Psiholog)
44	Zenski	Kosovar – Albanaka	Psihijatrijska klinika (Psiholog)
50	Muski	Kosovar – Albanac	Opsta bolnica Urosevac - Ginekologija
44	Ženski	Kosovar – Albanaka	Opsta Bolnica Urosevac - Endokrinologija
40	Muški	Kosovar – Albanac	Regionalna Bolnica Urosevac - Urologija

Slično socijalnim radnicima, starosna dob zdravstvenih radnika dominira u kategoriji 40+. Ovo je relevantno i značajno jer su verovatno završili školovanje mnogo ranije i malo je verovatno da imaju najnovije informacije sa razvojem koji se odnosi na transrodne osobe. Kao što je primećeno došlo je do naučnih unapređenja u odnosu na opise koji se ticu operacije promene pola i to je posebno važno za društvo koje ima ograničenu izloženost i trenutno nema uslove prihvatanja.

Razumevanje problema transrodnih osoba

Tabela 6

Intervju	Transrodna osoba	Transvestit	Transeksualac
01	"Ne znam"	"Ne znam"	"Promena pola"
02	"Transport pola ili prelazak pola sa organizma na drugi organizam"	"Poremecaj pozude ili ponasanje na nepristojan nacin seksualne igracke - plasticne; "Ali to je uredu, to je njihovo pravo"	"Kombinacija a) i b)"
03	"Ne znam"	"Osoba odredjenog pola koja nosi odecu suprotnog pola"	"Ne znam"
04	"Veza sa oba pola"	"Ne znam"	"Ne znam"
05	"... pojedinac koji zeli da promeni svoj pol, ili iz muskog u zenski ili obrnuto"	"To je psiho-patologija, fenomen gde muskarci oponasaju zene, npr. uzimajuči zensku odeću, kao što su gačice, grudnjak, ili nešto drugo"	"... kada muskarac pojedinac voli zenski rod, ali takođe posvećuje posebnu pažnju odeći ili način ponašanja kao kod suprotnog pola"
06	"Promena pola hirurskom ili hormonskom intervencijom"	"kada osoba, iako fizički pripada rodu; njegovo / njeno ponašanje, prezentacija, odeća pripada suprotnom polu"	"U fizickom, psiholoskom i hormonalnom aspektu pripada i jednom i drugom polu"
07	"Kada je neko musko ili zensko a trazi promenu u drugi pol"	"Ne znam"	"Ne znam"
08	"Promena pola"	"Ne znam"	"Svidja mu se isti pol"
09	"Osoba koja psiholoski zadrzava oba pola a fizicki zadrzava samo jedan"	"Spoljna karakteristike, odeca"	"Ne znam"
10	"Njihov rod je suprotan od njihovog pola"	"Osoba koja nosi odecu suprotnog pola"	"Promena pola hirurskom intervencijom"

11.	"Mislim da su transrodne osobe, transvestiti i transeksualci jedno te isto. I znaci nedostatak tacne definicije o njegovom/njenom polu"		
12	"Ne znam"	"Ne znam"	"Ne znam"
17	"Trans, izmedju dva pola"	"Nekada je to bio poremećaj seksualnosti. Sada se ne smatra poremećajem.To je navika, zivotni stil".	"Kao sto sam ranije govorio, izmedju dva pola"
18	"Osoba koja poseduje elemente oba pola"	"Ne poznajem ovaj termin"	"Mislim da je isto, transrodna osoba- transeksualac. Ne znam razliku."
19	"Mentalna devijacija"	"Nisam cuo za to"	"Ovi pederi"
16	"Transrodna osoba je ljudsko bice koje ne pripada ni zenskom ni muskom polu."	"Nemam nikakvu informaciju"	"Mislim da je isto, kao i prvo"
20	"Niti zensko, niti musko"	"Sa muskim glasom ali zenskim osobinama."	"Promena pola"
21	"Promeniti pol"	"Ne znam"	"Ovaj takodje, da promeni pol"
22	"Osobe koje zele da promene pol"	"Osobe koje su se podvrgle intervenciji"	"Manje, vise – Isti su"
23	" Osobe kojima se mozda svidja drugi pol ili..."	"Osobe koje vole da nose odecu drugog roda, suprotnog"	"Ko voli isti pol"
24	"...To je kada se zenski pol pretvori u muski, a muski u zenski putem hirurske intervencije"	" Cuo sam za to ali nije isto.Transvestit je kada si zensko a ponasas muski"	"Sada ne znam kako to da formulisem"Znas?
25	"Biseksualan"	" Želim poremećaj odnosa, želje "	"Ne razumem ovo"

Rezultati ovog dela istraživanja pokazuju različite odgovore zdravstvenih radnika kada se radi o razlikovanju ovih termina. Najčešći odgovor je "Ne znam", koji je korišćen 14 puta u 25 odgovora. Takođe, u većini slučajeva, ispitanici su uprkos nedostatku znanja ili razumevanju razlika u terminologiji pokušali da budu poštovaoci članova transrodne zajednice. Međutim, zabrinjavajuće je da u nekim slučajevima, neki od ispitanika pokazuju svoje nezadovoljstvo, koje je ekstremno izraženo od strane ispitanika koji označava članove transrodne zajednice koristeći pogrdne nazive kao "ovi pederi".

Još jedno pitanje koje treba rešiti je da su neki ispitanici, uprkos ponašanju jednog, da bi članovi transrodne zajednice trebalo da traže pomoć, oni i dalje vide transrodne osobe kao osobe sa mentalnim poremećajima.

Terminologija: pol ili rod

Drugo važno pitanje zasnovano na terminologiji u vezi pola i roda i koje su razlike između njih.

Tabela 7

Intervju	Rod	Pol
01	"Mora da ima veza sa polnim organom"	"Mora da ima veza sa seksualnom orijentacijom"
02	"Muško ili žensko"	"Isto kao i prethodni odgovor"
03	"Ljudske karakteristike kroz genetiku"	"Ljudske karakteristike koje zavise od seksualne privlačnosti, od istog ili suprotnog pola"
04	"Rod je muški ili ženski"	"Seksualna veza muško-žensko"
05	"Rod je karakteristika svake individue, bilo muške, ženske ili transvestita"	"Pojedinačno interesovanje za muški ili ženski pol. Svojstvo i osobina pojedinca određenog za pol"
06	"Muško ili žensko"	"Seksualni čin"
07	"Rod je odredba pola. Muškog ili ženskog"	"Rod i pol su skoro isto"
08	"Seksualna pripadnost"	"Odnosi između dva roda"
09	"Određeno je na rođenu, muško ili žensko"	"Mora da ima veze sa seksualnošću, evoluiru i menjaju se"
10	"U aspektu osećanja"	"Biloški aspekt, stvaranje u prirodi"
11	"Muško ili žensko"	"Isto kao rod"
12	"Prisustvo polnih organa određuje rod"	"Pol ima veze sa seksualnom orijentacijom"
17	"Toliko je prosto, da ne znam kako da kazem. Sledeće pitanje!"	"Pol,rod"
18	"Karakteristike osobe koje odeđuju da li je ona/on muško ili žensko"	".Ako se računa kao čin, to znači da su seksualni odnosi između dve osobe, između dva roda. Ali koliko sam shvatio isto je i sa polom. Rod i pol su sinonimi "
19	"To je rod, pol. Muško ili žensko"	"Pol i rod je isto."
16	"... koliko sam ja razumeo rod je ono što nekom licu pripada, bilo ženskom polu ili muškom polu, u pogledu izgleda, ponašanja i seksualne orijentacije"	"Mislim da je to između srodnih, seksualna orijentacija"
20	"Muško ili žensko"	"Žensko ili muško"
21	"Rodna orijentacija"	"Biologija"
22	"Način na koji se ponašamo"	"U ovom slučaju to je rođenje, kako sam se rodio, a rod je kako ja želim da se ponašam, kroz moje ponašanje"
23	"Rodno određenje, bilo muško ili žensko"	"Veza između dve osobe"

24	“Rod je ono sto određuje pol, muški ili ženski”	“Skoro isto, muški pol ili ženski pol”
25	“Veza genitalnog organa kojem pripadas”	“Rod, organsko određenje”

Razlike između pola i roda izgleda da su zabeležene samo od ograničenog broja ispitanika. Kao i kod socijalnih radnika neka zabuna je uzrokovana upotrebom dve reči, posebno zbog toga jer nisu zajedno upotrebljavane u albanskom jeziku.

Promena pola operacijom i drugi tretmani

Jedan zdravstveni radnik primetio je u vezi sa pojedincima koji žele da imaju operaciju promene pola da “trebali bi se poštovati, ali samo ako postoje osnove za to u anatomskom i psihološkom smislu”.⁸⁴ Drugi stručnjak se složio da bi to trebalo biti dostupno, iako priznaje da ne postoji infrastruktura za takvo što a pojedinci koji to žele moraju da putuju u inostranstvo.⁸⁵ Takođe je primećeno da medicinski mogućnost postoji, iako su uslovi na Kosovu takvi da to ne bi bilo moguće uraditi.⁸⁶

Još jedan zdravstveni radnik smatra da bi promena pola operacijom trebala biti dostupna. Međutim, još jedan predlog bio je da zbog svoje trajne prirode ranije treba da postoji raniji uslov konsultovanja sa psihologom i psihijatrom.⁸⁷

Međutim, to nije bio jednoglasan stav, drugi stručnjak u odgovoru na pitanje da li transrodne osobe trebaju imati pristup operaciji promene pola odgovorio je: “Ne, nikako to je psihička devijacija”. Stručnjak je nastavio: “naše društvo ne prihvata ovo”.⁸⁸ Ovo gledište deli još jedan koji je izjavio da “mislim ne” dostupnosti operacije promene pola za transrodne osobe.⁸⁹ Isto tako drugi stručnjak jednostavno izjavio je da odgovor treba da bude “ne” bez pružanja bilo kakve dodatne informacije.⁹⁰ Za drugog ispitanika, ovo je pitanje koje treba da se reši zakonom i njegov stav je da “sve što je protivprirodno gubljenje je vremena i ne bih predložio takav tretman”.⁹¹

Ohrabrujuće je istovremeno da većina intervjuisanih zdravstvenih radnika smatra da bi operacija promene pola trebala biti ponuđena trans-osobama ako je zatraže. Jedan od ispitanika je naveo da “sve što traže treba ponuditi, sve dok to ne ugrožava njihovo zdravlje”.⁹² Međutim, i dalje postoje pojedinci koji vrše ovu profesiju ali se ne slažu da je u okviru njihove oblasti delovanja i smatramo da je problem prirode a ne ljudi ili kao što je jedan od ispitanika naveo “neka zakon odluči . Sve što je protiv prirode, uzalud je. Ne bih to preporučio”.⁹³ Među lekarima koji su intervjuisani tokom ovog istraživanja neki od njih su izrazili svoje mišljenje protiv promene pola izjavljujući da “Bog je odlučio da li je muškarac ili žena. Ne bih podržao, čak i ako bi moja deca bili članovi LGBT zajednice. To nije normalno”⁹⁴ ili “Ne, nikako. To je mentalna devijacija”.⁹⁵

84 Intervju 18

85 Intervju 21

86 Intervju 23

87 Intervju 3

88 Intervju 19

89 Intervju 16

90 Intervju 4

91 Intervju w 8

92 Intervju 1

93 Intervju 8

94 Intervju 4

95 Intervju 19

Uprkos činjenici da se većina njih slažu da promenu pola treba ponuditi kao mogućnost za transrodne osobe koje traže to, a kada su pitani da li je moguće to uraditi na Kosovu, odgovori su protivrečni. Neki od lekara smatraju da se to može uraditi, neki od njih nisu svesni da se to može uraditi, dok treća grupa lekara tvrde da je to nemoguće. Jedan od njih objašnjava "Mi nismo u stanju da ponudimo promene pola u ovom trenutku. Jer ovi postupci zahtevaju poseban tretman".⁹⁶

Dok ispitanici daju niz odgovora, najnovija naučna dostignuća ne mogu se uočiti u ovim odgovorima. Većina smatra da takve procedure nisu dostupne na Kosovu. Međutim, oni ne govore dalje o tome zašto bi takvi postupci trebali da budu dostupni. Manji broj ispitanika izgleda da ukazuje na to da sve treba obezbediti kao što zakon zahteva. Međutim, neki od ovih ispitanika kvalifikuju ovu izjavu, sugerišući time da lečenje treba da bude dostupno pod uslovom da to ne ide protiv prirode. Drugi sagovornici smatraju da tretman treba da ide samo napred ako je konsultovan psiholog ili psihijatar. Neki oblik konsultacija može biti neophodan zbog permanentnosti bilo koje operacije. Međutim, ako se ovo pitanje posmatra iz perspektive mentalnog zdravlja tek onda nastaju dodatni problemi. U celini, mogli bi se očekivati detaljniji odgovori od zdravstvenih radnika koji nisu bili raspoloživi u ovom istraživanju. Za neke to može biti kombinovani slučaj nedostatka znanja, kao i manjak prihvatanja, dok za druge nije toliko jasan. Gledajući u budućnost prioritet treba da bude povećanje svesti o najnovijim dešavanjima u naučnom istraživanju i lečenju, kao i podrška koju treba pružiti pacijentima.

Uloga stručnjaka zdravstvene zaštite

Uloga zdravstvenih radnika u pružanju podrške transrodnim osobama nije ta koja je lako prepoznata svuda. Izgleda da drugi odbijaju da zdravstveni radnici imaju bilo kakvu ulogu "ne uopšte. Ko bi ih podržao ... nenormalni ljudi".⁹⁷ Bez ostavljanja bilo kakvih konkretnih razloga drugi ispitanik je odgovorio negativno u vezi sa ulogom zdravstvenih profesionalaca.⁹⁸ Slično tome, drugi sagovornik naveo je "ne trebamo pružiti podršku, možemo ih ignorisati jer su odvrtni ljudi, trebaju da se pregledaju kod psihijatra."⁹⁹

Za neke zdravstvene radnike to može biti slučaj van njihove stručnosti ili nedostatak veštine u pružanju podrške koja je potrebna. Jedan ispitanik je istakao "normalno da oni treba da budu ali u mom poslu, nisam imao takve zahteve i ne bih znao kako da se izborim sa ovim gledištem".¹⁰⁰

Međutim, druga grupa stručnjaka priznala je da postoji uloga zdravstvenih radnika navodeći da je reč o podršci u poteškoćama koje donosi život kao i za druge ljude.¹⁰¹ Jedan zdravstveni radnik primetio je "naravno da postoji ako zahtevaju našu podršku bilo pre intervencije ili u vezi situacije u kojoj su se ne osećaju dobro".¹⁰² Drugačije je gledište da uloga lekara u odnosu na transrodne osobe jeste neminovna¹⁰³ posebno kada se traže tretmani. Ovo deli i drugi ispitanik koji navodi da zdravstveni radnici imaju ulogu od postavljanja dijagnoze pa sve do postoperativnog tretmana.¹⁰⁴

96 Intervju 19

97 Intervju 2

98 Intervju 19

99 Intervju 16

100 Intervju 4

101 Intervju 20

102 Intervju 22

103 Intervju 25

104 Intervju 5

Zdravstveni radnici mogu imati ključnu ulogu u pružanju podrške i smernica transrodnim osobama za vreme različitih faza bilo da uzimaju u obzir tretman kao hormonsku terapiju, hirurgiju ili traže savetovanje. Zabrinjavajuća je činjenica da veliki broj ispitanika ne dolazi do zaključka da oni imaju ulogu u pružanju podrške. To ne samo da pokazuje nedostatak svesti o problemima sa kojima se susreću transrodne osobe, ali i nedostatak znanja o najnovijim dostignućima u lečenju. Manjina koja prepoznaje da oni imaju ulogu koja može biti opsežna tokom procesa, može biti važna grupa sa kojom se radi u cilju podizanja svesti i povećanja standarda među ostalim zdravstvenim radnicima.

Pravna zaštita

Kao što su u poslednje vreme pitanja LGBT prava postala više svakodnevnica, to je primetno i u različitim delovima društva. Jedan ispitanik je ukazao na "plakate prikazane tokom leta, sa slobodom za homoseksualce, lezbejke, biseksualce i transseksualce ... Svidelo mi se ovo i oni su podržani od države".¹⁰⁵

Još jedan ispitanik je istakao: "Ne znam da li postoji zakon, ali smo kritični ... naravno da treba da bude"¹⁰⁶ zakon na snazi koji štiti njihova prava. Istovremeno, ovaj stručnjak priznaje da postoji zakonska obaveza u odnosu na to kako se tretiraju pacijenti koji je rekao "iznad svega to je izbor pojedinca ... da budu tretirani jednako ... da se saslušaju ..."¹⁰⁷ i uzmu u obzir njihovi zahtevi ... Isto tako drugi sagovornik istakao je da nije upoznat sa detaljima, ali zna da državne institucije rade na ravnopravnosti polova.¹⁰⁸

Međutim, drugi ispitanik je u odgovoru na pitanje da li postoji zakonska obaveza o tome kako zdravstveni radnici tretiraju transrodna lica "Ja ne mislim da imamo bilo koju zakonsku obavezu ..."¹⁰⁹

Dok su informacije koje se odnose na pravne standarde bile oskudne među zdravstvenim radnicima, bilo je i onih koji su bili bolje informisani. Jedan je odgovorio: "Mislim da je pravni okvir dobro uspostavljen, gde čak i Ustav obezbeđuje njihova prava i mislim da ovo treba sprovesti i da im treba podrška."¹¹⁰ Slično tome, još jedan odgovor bio je "Mislim da Ustav to dozvoljava, ali javno mnjenje nije spremno da prihvati te ljude. Pravni okvir postoji, ali primena u praksi nije dovoljna."¹¹¹

Odgovor zdravstvenih radnika na ovo pitanje je slično prethodnim pitanjima u kojima je dat niz odgovora. Dva zabrinjavajuća pitanja koja se mogu identifikovati je da je ograničen broj stručnjaka prepoznaje da bi pravni okvir trebao da štiti transrodne osobe, dok druga grupa veruje da oni nemaju nikakvu obavezu u pogledu lečenja. Nediskriminatorско postupanje očigledno će biti ovde fokus, iako to nije bio problem koji se pominje. Ipak, kroz fokus grupe ispitanika pitanja identifikovanih predrasuda i diskriminacije od interesa su kada žele da dobiju usluge. Podizanje svesti na ovoj osnovi je neophodno ne samo za prava transrodnih osoba, nego i za fokus na ona područja gde zdravstveni radnici treba da pokažu veću brigu i kako su oni odgovorni u uveravanju da ne krše njihova prava.

105 Intervju 17

106 Intervju 20

107 Ibid

108 Intervju 3

109 Intervju 16

110 Intervju 22

111 Intervju 22

Pružanje zdravstvene zaštite transrodnim osobama

Jedan psihijatar istakao da je važna adaptacija multidisciplinarnog pristupa u tretiranju transrodnih osoba. Iako takve organizacije u kojima se upućivanje za usluge posmatraju sa važnošću, one nisu uvek vidljive. Obuka je takođe prepoznata kao važan aspekt. Uprkos ograničenim iskustvima u lečenju transrodnih osoba bilo je slučajeva, npr. "muškarac koji je želeo da bude žena i došao na konsultacije da pribavi mišljenje. Podržavam ga, ali nije ostao dosledan tako da ne znam šta se desilo".¹¹² Značaj multidisciplinarnog rada je prepoznat od strane drugog stručnjaka koji je zapazio da može biti korisno imati međuinstitucionalne saradnje¹¹³ kao npr. psihijatar koji će možda morati da sarađuje sa socijalnim radnikom ili školom.

Takođe može biti zajedničko mesto u kojem transrodne osobe mogu da traže zdravstvene usluge kao i svaki drugi pacijent bez pozivanja na njihov rodni identitet i da je važno da se u takvim slučajevima poštuju pacijent i njihovi izbori. Jedan stručnjak napominje da je transrodni pacijent lečen od bolesti zavisnosti, a nastala je zabrinutost kada je stručnjak izjavio "nije nam dozvoljeno da intervenišemo" iako nije bilo pitanja oko rodnog identiteta".¹¹⁴

Neki slučajevi ipak mogu biti složeni. Jedan ispitanik istakao je da se izborio sa pacijentom koji je pokušao samoubistvo zbog nedostatka podrške od strane njegove porodice i pola koji se odnosio na donetu odluku. U vreme kada je pacijent bio ranjiv pružena je podrška.¹¹⁵

Postoje i drugi stručnjaci, koji se nisu susreli sa transrodnim osobama. Jedan ispitanik smatrao je da bi transrodna osoba bila tretirana kao i svaki drugi pacijent, mada ukazuje da ne bi bilo profesionalno da se bave svakim pomenutim problemom. Dalja diskusija o ovim temama pokazuje da profesionalni pogled na promenu pola operacijom nije vezana za medicinu uopšte. Ovo je važno da se identifikuje kao kada bi ova ciljna grupa koja će zahtevati redovne informacije o najnovijim tretmanima i uloge koju mogu da imaju u poboljšanju pristupa i standarda zaštite.¹¹⁶

Za drugog ispitanika pitanje multidisciplinarnog rada ili obezbeđivanje pristupa transrodnim osobama u celini je potpuno opovrgnuto izjavom "trebalo bi ih napustiti..Smatram da su bolesni niko ne treba da se bavi njima".¹¹⁷ Dalje, ako transrodna osoba traži tretman odgovor je bio da će im biti zatraženo da odu "Ne bih se bavio njima".¹¹⁸

Druga stvar koja se tiče istraživanja bila je da se utvrdi koja je hirurška intervencija ili hormonsko lečenje dostupna na Kosovu. Jedan ispitanik je rekao "koliko je meni poznato u javnim institucijama intervencija nije izvedena. Za svaku koju sam čuo ili pročitao izvedene su van zemlje. Što se tiče hormonske terapije mislim da može da se uradi...".¹¹⁹ Jedan od prvih koraka koje pacijent mora preduzeti u ovom pogledu je da dobije dodatne informacije. Međutim, kao što je jedan ispitanik istakao, pacijenti imaju tendenciju da budu prilično dobro pripremljeni tako što rade sopstvena istraživanja, tako da prisustvuju "imaju više informacija nego ja ponekad" i to se desilo u 2 slučaja.¹²⁰

112 Intervju 17

113 Intervju 22

114 Intervju 21

115 Intervju 22

116 Intervju 18

117 Intervju 19

118 Ibid

119 Intervju 22

120 Ibid

Slično tome, još jedan stručnjak dodao je: "Nije mi poznato da je bilo koji takav tretman dostupan na Kosovu u ovom trenutku".¹²¹ Ovo je mišljenje koje deli i drugi ispitanik sa navodom "Ne mislim da je promena pola na Kosovu moguća jer ne postoje potrebne veštine ili oprema za izvođenje ovih intervencija koje mogu biti usklađene."¹²² Međutim, čini se da je hormonski tretman dostupan i jedan ispitanik je predložio da ovo teži da bude samo u Prištini.¹²³

Među manjinama postoje stručnjaci koji kažu da bi odbili da pruže bilo kakve usluge transrodnim osobama. Na primer, kada je jedan ispitanik upitan kako bi reagovao ako bi transrodna osoba prisustvovala konsultaciji. Njegov odgovor bio je "slomi vrat i izađi".¹²⁴

Dok su neki odgovori pozitivni, kao što su korišćenje multidisciplinarnog rada i obezbeđivanje da se usluge pružaju bez diskriminacije, postoje i odgovori koje izazivaju zabrinutost. Nespremnost nekih zdravstvenih radnika da pruže zdravstvene usluge je jedan od njih. Iako je važno da se zdravstveni radnici ne sputavaju u objašnjavanju svojih pravih osećanja, to je veoma važno da se ovo pitanje aktivno rešava kako bi se poboljšao pristup uslugama. Nedostatak iskustva može uticati na pristup i u tom smislu obuka zdravstvenih radnika može biti neophodna. Ovakva obuka može biti povoljno prihvaćena, posebno ako je urađena sa pogledom da obezbedi poslednje novine i aranžiranje između samih zdravstvenih radnika, pogotovo onima koji vide ovakvu obuku neophodnom i / ili imaju neka iskustva u pružanju usluga transrodnim osobama.

Susret sa pacijentom i diskusija o tranziciji

Tabele 8

Intervju	Opcija a: odnosi se na psihijatra jer je pitanje mentalnog zdravlja	Opcija b: odbijanje pregleda pacijenta jer to nije stvar medicinske prirode	Opcija c: sresti pacijenta i razgovarati o problemu pa da vidimo kako ja i drugi stručnjaci možemo pomoći
1			X
2			X
3			X
4		X	
5			X
6			X
7			X
8	X		
9			X
10			X
11			X

121 Intervju 23

122 Intervju 25

123 Intervju 5

124 Intervju 4

12			X
17			X
18		X	
19		X	
16			X
20			X
21			X
22			X
23			X
24			X
25			X

U skladu sa rezultatima koji se odnose na zdravstvene radnike, na drugim mestima postoje različiti stavovi izneseni u vezi transrodnih osoba. Za medicinske stručnjake ovo je zabrinjavajuće jer bez obzira na njihove stavove i uverenja na pitanje, to može biti uslov da oni nude pomoć. U celini, dok je većina mišljenja da bi se upoznali sa pacijentom, ostaje zabrinutost da ima budućih lekara koji nisu širih pogleda ili suditi u situaciji u kojoj je neophodno njihovo angažovanje i mogu dosta da prekrše svoje etičke standarde, kao i zakon.

Obuka i informisanost

Tokom toka intervjua zdravstvenih radnika takođe je postavljeno pitanje da li bi bili zainteresovani za obuku u vezi transrodnih pitanja i da li su imali saznanja o bilo kojim standardima koji se odnose na tretman transrodnih osoba. Za neke to nije bila tema od nekog značaja kao i u smislu obuke i standarda "Nisam čuo, ne zanima me, sramota je gubiti vreme na to".¹²⁵ Slično tome, drugi ispitanik je rekao "ne, ne znam i ne želim da znam. Ne želim da imam bilo šta sa njima."¹²⁶

O stanju većine receno je da bi bili zainteresovani za prihvatanje takve obuke i da nisu bili upoznati sa relevantnim standardima, ali su imali interes da saznaju više. To je pozitivno, jer ako postoji spremnost da se uključe možda će biti mogućnosti za poboljšanje standarda zaštite u budućnosti. Slično, kao što su se neki složili da multidisciplinarni rad može doneti koristi, to je takođe važno da se osigura da različiti stručnjaci rade zajedno, kao i da postoji saradnja sa organizacijama koje podižu svest i da pružaju podršku transrodnim osobama.

125 Intervju 19

126 Intervju 4

ZAKLJUČAK

U zaključku fokusirajući se isključivo na transrodne osobe ovaj izveštaj donosi značajan uvid u odnosu na pravni okvir, stavove nekih transrodnih osoba i informacije koje se odnose na socijalnu zaštitu i pristup zdravstvenoj zaštiti.

Poslednjih par godina došlo je do većeg prisustva LGBT pitanja na Kosovu i to je uočljivo u ovom istraživanju i sa nekim dobijenim odgovorima. Takve napore treba nastaviti kako bi se osiguralo postojanje veće svesti među opštom populacijom i nosiocima dužnosti.

Pravni okvir ima elemente koji prepoznaju da se rodni identitet mora zaštititi. Ovo ima potencijal kao doprinos raznim sektorima gde bi se diskriminacija prema transrodnim osobama mogla pojaviti. Istovremeno nacionalni okvir stoji iza razvitka na evropskom nivou, posebno u osiguravanju prava koja se lako mogu realizovati. Jedan primer za to je proces tranzicije prolaska pojedinca kroz promenu pola koji još uvek nije zaživeo. Jer to može imati fundamentalan uticaj na svakodnevni život transrodnih osoba, to ima potencijal da utiče na njihov privatni život i dostojanstvo. Na osnovu toga to treba razmotriti kao prioritet.

Članovi transrodne zajednice ukazuju na to da manjak razumevanja njihovog rodnog identiteta među njihovim porodicama i društvom može generalno imati drastičan uticaj na njihovu sposobnost da vode normalan život. Neki od ispitanika susreli su se sa teškim i potencijalno tragičnim okolnostima koje mogu nastati usled neprihvatanja, kao što je pokušaj samoubistva.

Angažovanje socijalnih radnika je još jedna važna komponenta u kojoj se niz gledišta odražavaju na predmetu. Nemaju svi socijalni radnici jasnu sliku o temeljnim pitanjima, ali imajući u vidu nedostatak izloženosti transrodnih osoba ovo je donekle razumljivo. U celini, izgleda da oni otvorenog uma pokazuju osudu u pružanju usluga za sve one koji bi bili kvalifikovani. Međutim, postoje praznine koje treba popuniti, koje mogu poboljšati usluge koje dobijaju transrodne osobe. Centar za socijalni rad treba da prati situaciju u vezi sa transrodnim osobama, identifikujući ih kao ciljnu grupu i inkorporisati ih u svim planskim dokumentima. To može samo kroz efektivno planiranje i angažovanje gde će poverenje i podrška biti izgrađeni prema ugroženim pojedincima u teškim okolnostima.

Situacija sa zdravstvenim radnicima izgleda nešto drugačije. Dok zdravstveni radnici imaju dobro razumevanje terminologije, tretman i pitanja u vezi transrodnih osoba, njihov stav nije pozitivan ili zaključan. Jedan broj stručnjaka ili nije prepoznao da imaju ulogu u pružanju podrške transrodnim licima ili su bili potpuno protiv njihovog prava da izraze svoj rodni identitet ili da im pomognu da to urade. Postojao je i ograničen broj zdravstvenih radnika koji su imali neposredno iskustvo u radu sa transrodnim pacijentima ali su oni prepoznali teške okolnosti se kojima se suočavaju ove zajednice, a neki su primetili javni diskurs koji se odvija u vezi sa LGBT zajednicom.

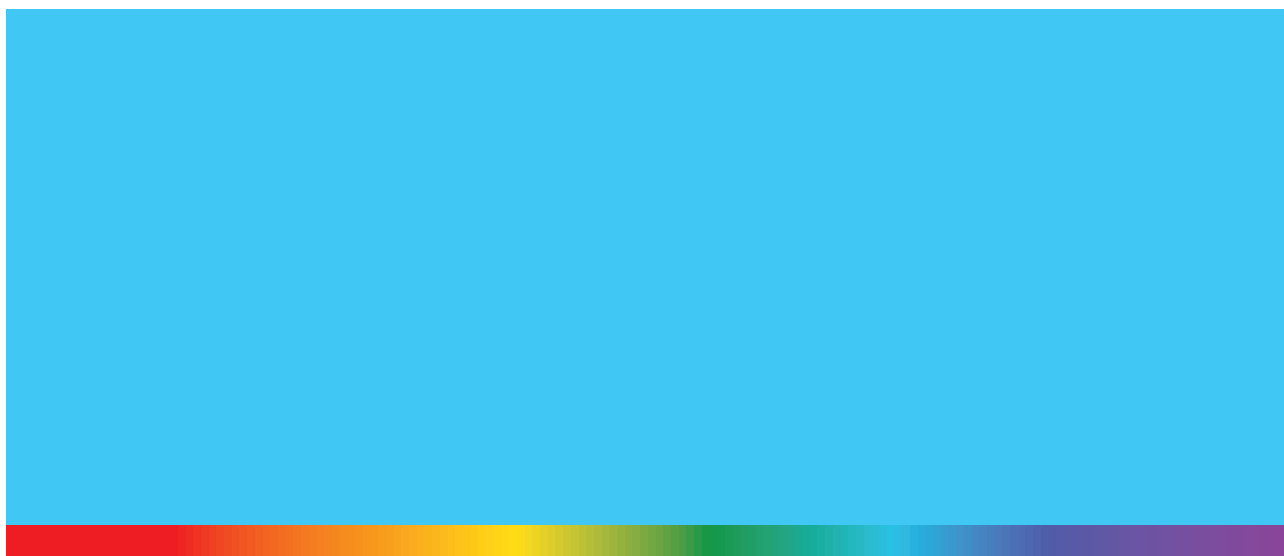
Obe grupe stručnjaka rekle su da cene prednosti multidisciplinarnog rada i da će biti zainteresovani da ovo upotrebe u uslugama koje pružaju. To bi obuhvatilo nevladine organizacije koje pružaju usluge, iako mnogi nisu znali koje su organizacije fokusirane ovim pitanjima. Što se tiče obe grupe, postoji zainteresovanost u pohađanju obuke za dobijanje najnovijih informacija u vezi svojih pristupa u radu sa transrodnim osobama, kao i da imaju pristup standardnim dokumentima razvijenih na nacionalnom ili međunarodnom nivou.

PREPORUKE

1. Javne institucije treba da nastave da rade sa civilnim društvom da podigne svest i prihvatanje transrodnih osoba;
2. Nadležne institucije treba da pregledaju primarno i sekundarno zakonodavstvo kako bi se omogućilo transrodnim osobama da promene polno obeležje na identifikacionim dokumentima. Na primer, Ministarstvo Unutrašnjih Poslova treba da osigura uspostavljanje relevantnih procesa kako bi se omogućilo ovo;
3. Ministarstvo Rada i Socijalnog Staranja treba da uključe u svoje strategije nevolje transrodnih osoba kao i rad sa Odeljenjem za zdravstvo i socijalnu zaštitu i Centrom za socijalni rad lokalnih institucija koje pružaju dovoljno sredstava i usluga koje transrodne osobe mogu zahtevati kao što je savetovanje;
4. Centar za socijalni rad treba da kontinuirano razmatra potrebe transrodnih osoba, uključiti ih u svom godišnjem planu i pružiti usluge kao što su savetovanje ili smeštaj / materijalnu pomoć u hitnim slučajevima po potrebi;
5. Ministarstvo zdravlja trebalo bi da se takođe uključi u svoju strategiju potreba transrodnim osobama sa ciljem da se transrodnim osobama osiguraju dostupne usluge. Ovo bi trebalo da obuhvati tretman koji transrodne osobe mogu tražiti kao što su hormonska terapija i / ili operacija promene pola;
6. Organizacije civilnog društva treba da nastave rad sa transrodnim osobama kako bi obezbedile podršku gde god je to moguće, kao i podizanje svesti;
7. Javne ustanove, kao i socijalni radnici i zdravstveni radnici treba da prihvate multidisciplinarni rad kako bi se osigurali najbolji postignuti rezultati za transrodne osobe, uključujući rad sa civilnim društvom;
8. Civilno društvo treba da radi sa socijalnim radnicima i zdravstvenim radnicima kako bi obezbedili obuku o pravima transrodnih osoba, kao i obezbediti korišćenje najnovije informacije iz standardnih dokumenata i protokola;
9. Sve institucije treba da obezbede da se poverljivost poštuje u svim procesima u socijalnoj zaštiti, kao i u zdravstvenoj zaštiti. Protokoli za zaštitu podataka treba da budu usvojeni ako već nisu postojali od Centra za socijalni rad i bolnica kao da se traži saradnja tamo gde je potrebna od Nacionalne agencije za zaštitu ličnih podataka;

ERAC koalicija će i dalje biti deo strategije zagovaranja obavezujući se da će:

1. Organizovati sastanke sa predstavnicima Ministarstva zdravlja, Ministarstva rada i Socijalnog Staranja, Ministarstva unutrašnjih poslova, Ministarstva pravde, Kancelarijom za dobro upravljanje i Institucijom Ombudsmana kako bi razgovarali o nalazima ovog izveštaja i detaljno razmotrili načine saradnje kroz ERAC kako bi se ispunile neke od identifikovanih praznina;
2. Kontinuirano razmotriti metode za podizanje svesti o problemu transrodnih bilo na sastancima sa državnim zvaničnicima, medijskim nastupima ili javnim raspravama;
3. Obezbediti obuku za socijalne radnike u pogledu transrodnih osoba i njihovih potreba;
4. Rad sa zdravstvenim radnicima u vezi najnovijih dostignuća i pružanje bilo kakvih standardnih dokumenata koji mogu da pomognu u lečenju;
5. Obezbediti podršku za transrodne osobe kada god je to potrebno;
6. Sprovesti neku vrstu nadzora, posebno u vezi svih slučajeva u kojima su kontaktirane institucije u vezi sa specifičnim slučajevima ili pružanje podrške u vezi transrodnih prava.

Projektom koji finansira EU rukovodi
Kancelarija Evropske unije na Kosovu